चांदोबा

मे १९७८

अमरवाणी

संश्रुत्य च पितु र्वाक्यम्,
मातु र्वा, ब्राह्मणस्य वा
न कर्तव्यं वृथा (वीर),
धर्मं, माश्रित्य तिष्ठता ॥ १ ॥

[वडील, आई किंवा ब्राह्मण यांपैकी कोणाच्या ही आज्ञेचे पालन करण्याचा नियम पाळणाऱ्याने तो धर्म मोडू नये.]

गुरुश्च, राजा च, पिता च, वृद्धः
क्रोधा त्प्रहर्षा द्यदि वापि कामात्,
यद्व्यादिशेत्कार्य मपेक्ष्य धर्मम्
कस्तन्न कुर्या दनृशंस वृत्तिः ॥ २ ॥

[गुरु, राजा, पिता किंवा कोणी वृद्ध या पैकी कोणीही रागाच्या भरात, आनंदात किंवा कामासक्त होऊन केलेल्या आज्ञेचे पालन न करणारा कोण सज्जन असेल ?]

न सत्यं दानमाने वा,
न यज्ञा श्चाप्त दक्षिणाः,
तथा बलकरा (स्सीते)
यथा सेवा पितुर्हिता ॥ ३ ॥

[पित्याला इष्ट असलेली सेवा ही इतकी मोठी आहे की तिची बरोबरी दान, मान किंवा यज्ञात दिलेल्या दक्षिणेने होणार नाही.]

कावळा आणि घुबड

[५७]

रक्ताक्षी सुताराची गोष्ट सांगून म्हणाला–

"मित्र हो! या कावळ्याच्या म्हणण्यावर विश्वास करून फसू नका. हा कावळा आपला हाडवैरीच-आहे, हे तुमच्यासारख्या बुद्धिमंतांना सहजी कळण्यासारखे आहे!"

परंतु त्याचा सल्ला कोणीही मानला नाही आणि स्थिरजीवीला एका डोलीत डोंगरी किल्ल्यात उचलून घेऊन गेली.

स्थिरजीवी राजाला म्हणाला–"हे राजा! आपण माझ्यावर इतकी दया कशासाठी दाखविलीत? मी आपला आजवर शत्रू म्हणून वागलो त्याबद्दल शरमेने माझी मान खाली होते आहे. तुम्ही माझ्यावर कृपा करून थोडा विस्तव आणविलात तर मी पापाचे प्रायःश्चित्त म्हणून त्यात प्रवेश करून पापमुक्त व्हावे म्हणतो!"

राजाला व त्याच्या चौघां मंत्र्यांना त्याचे कपटीपणाचे बोलणे ऐकून आनंद झाला. त्यांनी भोळेपणाने विचारले–"काय हो, आपण अग्नीत स्वतःची आहुती देण्याचे कारण काय?"

"हे प्रायःश्चित्त केले तर मी घुबडाच्या कुळात जन्म घेऊन या जगात परतेन." स्थिरजीवी म्हणाला.

परंतु कावळा म्हणाला ते रक्ताक्षीला आवडले नाही. तो म्हणाला–"तू घुबड म्हणून जन्मलास तरी कावळ्यांच्या बाजूलाच राहशील, मागे उंदराची मुलगी जशी शेवटी उंदीरच झाली तसा!"

"ती कोणती गोष्ट?" असे स्थिजीवीने विचारता रक्ताक्षी गोष्ट सांगू लागला :

हिमालय पर्वतातून निघून उड्या मारीत फेस काढीत गंगानदी जेथे वाहू लागते त्या

जागी एका आश्रमात अनेक ऋषी व मुनी तपश्चर्या करीत असत. याज्ञवल्क्य मुनी हे त्या आश्रमाचे प्रमुख होते. एके दिवशी ते नदीवर स्नान करून परत येत असता एका घारीने उंदराच्या मुलीला त्यांच्या अंगावर टाकले. दयाळू मुनिवर्यांना त्या तिची कीव आली. त्यांनी आपल्या तपोबलाने तिला माणसाच्या मुलीचे रूप दिले आणि तिला आश्रमात नेऊन बायकोला म्हणाले—"या मुलीला तू पोटच्या मुलीसारखेच वाढव."

तिने पतीच्या इच्छेप्रमाणे त्या मुलीला अत्यंत प्रेमाने व वात्सल्याने वाढविले.

त्या मुलीला बारावे वर्ष लागले. मुनिपत्नी याज्ञवल्क्य ऋषींना म्हणाली—"मुलगी मोठी झाली आहे, योग्य वर पाहून तिचे लग्न करून द्यावे. त्यातच तिचे व सर्वांचे हित आहे. उशीर करू नये."

"होय, तू म्हणतेस ते खरे आहे! शास्त्राप्रमाणे तिचे वय लग्नाचे झाले आहे, खरे! तिने सर्व विद्या शिकून घेतल्या आहेत. उत्तम गाणे म्हणते, चांगला सैंपाक करते, तिच्यासाठी योग्य वर पाहिला पाहिजे. तू व तिने होकार दिला तर सूर्याचे आवाहन करून त्यालाच कन्यादान करतो."

"त्यात काय बिघडलं? तर तसंच करा." बायको म्हणाली.

मुनिवर्यांनी सूर्याकडे निरोप पाठविला. सूर्य येऊन म्हणाला—"महात्मन्! आपण कशासाठी बोलविलेत?"

मुनिवर्य सूर्याला म्हणाले—"ही माझी कन्या! तू तिच्याशी लग्न कर." असे म्हणत मुलीकडे वळून याज्ञवल्क्य म्हणाले—"मुली! त्रिलोकाला प्रकाश देणारा हा देवा तुला पसंत आहे का?"

"हा तर फार गरम दिसतो आहे. याहून मोठं स्थळ मिळालं तर पहा." मुलगी म्हणाली.

मुनिवर्यांनी सूर्याला विचारले—"तुझ्याहून मोठा कोण आहे रे बुवा?"

सूर्य म्हणाला—"माझ्याहून मोठं धुकं आहे. ते मला पूर्णपणे झांकून टाकते व मी आहे हे कळू न देण्या इतके बलिष्ठ आहे."

मुनीने धुक्याचे आवाहन केले व मुलीला विचारले—"मुली! या बलवानाशी तुझं लग्न करून द्यायचं का?"

"हा तर काळा आणि ओलसर दिसतो आहे. याच्याहून मोठा कोण हे यालाच विचारून त्याच्याशी माझे लग्न लावून द्या." मुलगी म्हणाली.

"तुझ्याहून कोणी मोठा आहे का?" मुनीने धुक्याला विचारले.

"वारा माझ्याहून मोठा आहे. मला हलवून दूर ढकलू शकतो." धुके म्हणाले.

नंतर मुनीने वाऱ्याला बोलावून घेऊन मुलीला विचारले—"मुली! तुझे याच्याशी लग्न लावून देऊ का?"

"बाबा! हा तर फार चंचल आहे, याच्यावर विसंबून राहता येणार नाही. याच्याहून शक्तिशाली कोणी असेल तर पहा." मुलगी म्हणाली.

"तुझ्याहून मोठा कोण आहे बुवा?" मुनीने वाऱ्याला विचारले.

"माझ्याहून मोठा पर्वत आहे. त्याला जागचे हलविणे मला शक्य नाही." वारा म्हणाला.

तेव्हा मुनीने पर्वताचे पाचारण केले आणि मुलीला विचारले—"मुली! याच्याशी तुझं लग्न लावून देऊ का?"

मुलगी म्हणाली—"बाबा! याचं काळीज दगडाचं आहे. माझं सौंदर्य पाहूनही हा माझ्यावर भाळणार नाही."

"तुझ्याहून मोठा कोण रे बाबा!" मुनीने पर्वताला विचारले.

"मला पोखरून काढणारा उंदीर माझ्याहून मोठा आहे." पर्वत म्हणाला.

मुनीने उंदराला बोलावून मुलीला विचारले—"मुली! याच्याशी लग्न करणार का?"

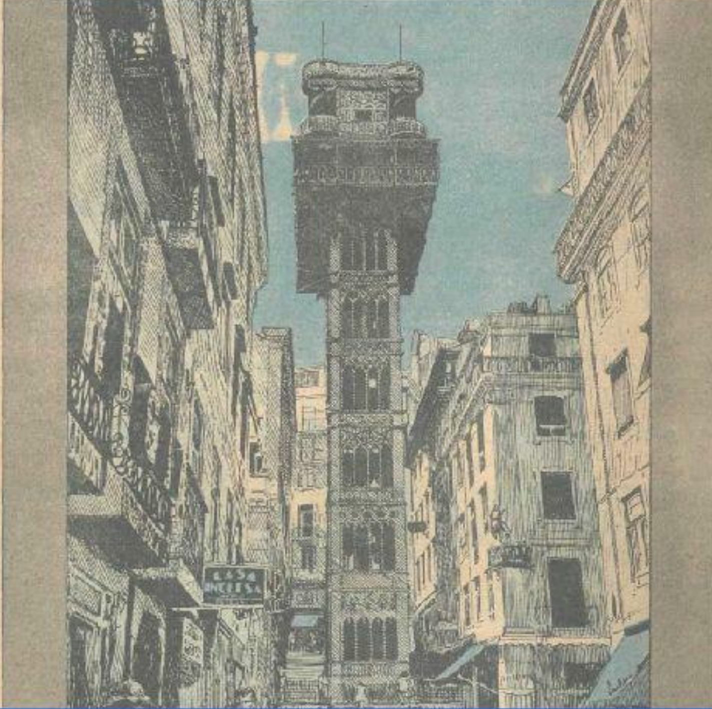
तिच्या चेहऱ्यावर सजातीचा अभिमान झळकला. ती लाजत म्हणाली—"बाबा! मला उंदीर करून याच्याशी माझं लग्न लावून द्या!"

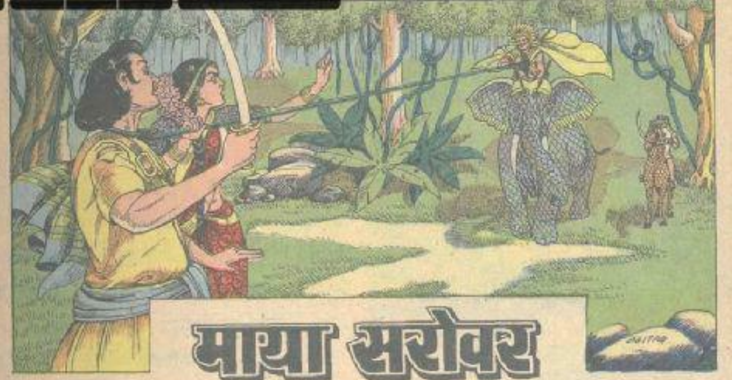
मुनीने तेच केले.

१९५. पेठेच्या मध्यभागी 'लिफ्ट'!

या चित्रात मधोमध दिसत असलेले 'लिफ्ट' चढून जाणारे कोठे जातात? लिस्बन (पोर्तुगाल) येथील दुसऱ्या पेठेत जातात. लिस्बन नगरातले निरनिराळे भाग काही मजल्यांसारखे अंतर असलेले आहेत. पॅरीसच्या 'ऐफेल टावर' बांधणाऱ्यानेच हे 'लिफ्ट' बांधले.

माया सरोवर

[२७]

[बिबळयाला आणि मांत्रिकाला बंदी करून सिद्धसाधक कनकाक्ष महाराजांच्या दर्शनाला गेला. हंसरथातून जयशीलला, वाघ पाठीस लागलेल्या स्थितीत कांचनमाला दिसली त्याने तिचे रक्षण केले. त्याच वेळी झाडीच्या आडून मायासरोवरेश्वराने त्याच्या गळयात फास टाकला. पुढे–]

जयशीलने त्याच्या गळयात फास पडताच लगेच चकित होऊन मागे वळून पाहिले. त्याला जलग्रहावर मायासरोवरेश्वर व त्याच्या बाजूला घोडयावर मकरकेतू दिसले. त्याने चटदिशी तलवार उपसली व कमळनाळांचा दोर कापायला तयार दिसला. तरी थोडा वेळ थांबून त्याने सरोवरेश्वराकडे वळून एकदा पाहिले.

मायासरोवरेश्वर आपल्या हातातला फासाचा दोर थोडा ओढल्यासारखा करीत जयशीलला म्हणाला–"तूच ना तो महा पराक्रमी जयशील? काय रे! तू दोर तोडायला निघाला होतास, मग मध्येच कसा काय थांबलास?"

"ओ हो! आतां लक्षात आले, तूच तर तो मायासरोवरेश्वर, नाही का? तू माझ्या गळयात दोराचा फास टाकलास

तो न आवळता, मला ठार करायचे सोडून असा थांबलास कां ते आधी सांग!" जयशील त्याला म्हणाला.

"हूं! मी एका सरोवराचा राजा आहे. तू, किती मोठा पराक्रमी वीर असलास तरी एक सामान्य मानव आहेस! तुझ्या प्रश्नाचं उत्तर द्यायची मला गरज नाही." सरोवरेश्वराने थोडेसे तोऱ्यातच उत्तर दिले.

जयशील रागाने त्याचे काही उत्तर देत असल्यासारखा वाटला. परंतु इतका वेळ दोघांचं संभाषण ऐकत गप्प उभी असलेली कांचनमाला मायासरोवरेश्वराकडे वळून म्हणाली—"अरे मामा, तू हंसरथातून खाली पडलास व तुला काही लागलं बिगलं नाही

बरं वाटलं! परंतु तू या जयशील नावाच्या मानवाच्या जिवावर काही बेतेल असे करू नकोस. यानेच मला वाघाच्या जबड्यातून वाचविले."

"अग मुली! ते सर्व मी स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिलं ग! ह्याला ठार करण्याचा विचार माझ्या मनात नाही, याला जिवंतच मायासरोवराकडे नेण्याचा विचार आहे." मायासरोवरेश्वर म्हणाला.

कांचनमाला जयशीलकडे वळून त्याला म्हणाली—"माझा मामा तुझ्या जिवाला कोणत्याही प्रकारे धोका होईल असे करणार नाही, तू स्वतः होऊन स्वेच्छेने मायासरोवराकडे यायला हरकत काय?"

"अग कांचना! यात माझ्या इच्छे अनिच्छेचा प्रश्नच कोठे आहे? हा सरोवरेश्वर मला बंदी करून घेऊन जाण्याच्या विचारात आहे. मला वाटलं तर मी एका क्षणात माझ्या गळ्यात पडलेल्या फासाचा दोर तोडून मोकळा होईन." जयशील म्हणाला.

जयशील म्हणाला ते ऐकून मायासरोवरेश्वर त्याच्या शेजारी असलेल्या मकरकेतूला म्हणाला—"केतू! हा जयशील कोठे पळून जाऊ नये यासाठी याची वाट अडवून उभा रहा. मी फास थोडा आवळून

त्याला पळून जाण्याचा प्रयत्न केल्यास त्याचा परिणाम कसा होऊ शकतो याची जरा चुणूक दाखवितो."

मकरकेतूने त्याला ते न आवडल्यासारखे तोंड करून, राजाज्ञेचे पालन करणे आवश्यक होते या साठी, घोड्याला जयशील होता त्या बाजूला चलायला वळविले. इतक्यात कांचनमालेने भयकंपित झाल्यासारख्या स्वरात ओरडून जयशीलच्या गळ्यात पडलेल्या फासाचा दोर दोन्ही हातांनी घट्ट धरला व म्हणाली—"मामा! तू हा दोर थोडा जरी ओढलास तर ते मला मुळीच खपणार नाही. मी याच्या बरोबर याच दोराचा फास गळ्याला लावून घेईन."

"आश्चर्यच आहे, इतक्या थोड्यावेळात येथवर मजल येऊन ठेपली आहे तर!" असे म्हणत सरोवरेश्वर चकित झाल्यासारखा मान खाली वाकवून थोडा विचार करीत, आणि प्रयत्न करून पाहण्यात हरकत काय असे ठरविल्यासारखा म्हणाला—"जयशीला! तू म्हणालास तसा तुझ्या गळ्याला पडलेला फास कापून टाकशील की नाही, कोणाला ठाऊक, पण या जलग्रहाच्या हातातून निसटून जाणे तुला शक्य नाही. तो तुला पायाखाली तुडवून दात भोसकून यमलोकी पाठवील."

"तुला काय वाटेल तो प्रयत्न करून पहा!" असे म्हणत जयशील तलवारीने दोर कापायला निघाला. परंतु तेवढ्यात मकरकेतू हळूच त्याला म्हणाला—"जयशीला! अशी गर्दी करू नकोस! सरोवरेश्वर तुला मायासरोवराकडे घेऊन जात आहे त्यामुळे तुला हवं आहे तेच होत आहे. त्या सरोवरापर्यंत जाण्याची इच्छा तुझ्याही मनात आहेच, नाही का?"

मकरकेतू म्हणाला ते आपल्या भल्यासाठीच म्हणाला असे जयशीलला वाटले. कनकाक्ष महाराजांच्या दोघां मुलांपैकी एकटी कांचनमालाच आतांपर्यंत भेटली, परंतु कांचनवर्मा अजून त्या सरोवरात एक

बंदी म्हणूनच राहतो आहे. परंतु एका गोष्टीचे मात्र त्याला आश्चर्य वाटले. ती गोष्ट म्हणजे तिला व तिच्या भावाला अपहरण करून घेऊन जाणाऱ्या सरोवरेश्वराला कांचनमाला "मामा" म्हणून हाक मारते आहे, हे कसे काय? त्याच्या मनात ती शंकासुद्धा डोकावू लागली...

"वरं तर मायासरोवरेश्वरा! तू माझ्याहून जास्त हुशार व बलवान आहेस, हे मान्य! आतां तू माझ्या बाबतीत काय करण्याच्या विचारात आहेस?" जयशीलने विचारले.

"तू मला शरण आल्यासारखा बोलतो आहेस, त्यात लबाडी तर नाही ना?" म्हणत मायासरोवरेश्वराने जयशीलकडे खोल दृष्टीने एकदा पाहिले.

"स्वतःचा पराक्रम काही नसेल तर लबाडी करून किती काळ जमेल? मी कसा आहे, या मकरकेतूला थोडे का होईना, माहीत झालं असलं पाहिजे. काय मकरकेतू, मी म्हणतो ते खरं आहेना?" जयशील म्हणाला.

"तुझे शौर्य व पराक्रम काय ते माया-सरोवरात पोचल्यावर कळेलच." असे जयशीलला म्हणून मायासरोवरेश्वर केतूला म्हणाला–"आपण या पूर्वी एका जलवृकाला पाहिलेच आहे, काय केतू? इतर बदमाश तेथे काय काय कृत्ये करीत आहेत न कळे!" असे म्हणत मायासरोवरेश्वराने काळजी वाटत असल्यासारखा दीर्घश्वास सोडला.

"तरमग माझ्या गळ्याला पडलेल्या गळफासाचं काय?" जयशीलने विचारले.

मायासरोवरेश्वराच्या तोंडून काही उत्तर येण्यापूर्वीच कांचनमाला जयशीलच्या गळ्यातला फास काढून हसत म्हणाली–"हा गळफास नसून मामाने तुझ्या गळ्यात घातलेला हा कमळांचा हार आहे!"

"एकूण कथा विद्युत्वेगाने विकास पावत असल्यासारखी दिसते आहे! ही पद्ममुखी सर्वप्रकारे दुर्दैवीच दिसते आहे! हा जयशील निदान त्या जलवृकराजाचा वध करण्याच्या कामी मदत करू शकला तर माझं केवढं मोठं कल्याण होईल!" मायासरोवरेश्वराच्या मनात हेच विचार चालू होते.

"महाराज, पुढे काय करावे अशी आज्ञा आहे?" मकरकेतूने विचारले.

"आपण सर्व जण सरोवराकडे जायचे आहे, तू पुढे वाट काढीत चल." माया-सरोवरेश्वर म्हणाला.

"जयशील आपल्या बरोबर पायी कसा चालणार?" असे म्हणत मकरकेतूने जय-शीलकडे पाहिले.

"कांचना माझ्याबरोबर जलग्रहावर येईल. तू जयशीलला घोड्यावर बसवून घे!" मायासरोवरेश्वर म्हणाला.

कांचनमाला पुन्हा मायासरोवरात जाणार हे ऐकून चकित होऊन जयशील मकरकेतूला म्हणाला–"केतू! कांचन-मालेला परत मायासरोवराकडे नेणे मला पसंत नाही. मी कनकाक्ष महाराजांना वचन देऊन आलो आहे, दोघां मुलांना परत घेऊन येतो म्हणून! ही मुक्त स्थितीत सापडली आहे, हिला पुन्हा त्या कैदेत नेऊन टाकणे मला मान्य नाही!"

मायासरोवरेश्वराने संतापून जयशीलकडे पाहिले. त्याच वेळी कांचनमालेनेसुद्धा

रागाने त्याच्याकडे पाहिले व म्हणाली–"मी व माझा मोठा भाऊ दोघांना जंगलातून पळवून आणले ही गोष्ट खरी असली तरी आम्ही कोणाच्या कैदेत मात्र नाही. माझा मोठा भाऊ बरोबर नसेल तर मी एकटी ती कशी काय आईवडिलांकडे येणार? तुला शक्य असेल, तर तू म्हणतो आहेस तसे आम्ही दोघं कैदेत असलो तर, आम्हां दोघांना प्रथम तू सोडविले पाहिजेस." असे म्हणत ती जलग्रहाकडे घाईघाईने गेली आणि मायासरोवरेश्वराने हात पुढे केल्यावर तो धरून ती जलग्रहावर ज्ढली.

"केतू, हे सर्व मला विचित्रच दिसतं

सरोवर, हे सर्व खोटे तर नाही ना?" जयशील चकित होऊन मकरकेतूला म्हणाला.

"पहिल्याने तू घोड्यावर तर येऊन बस. सरोवरात पोचल्यावर तुला सर्व गोष्टींचा खुलासा होईल." मकरकेतू म्हणाला.

जयशील पुढे काही न बोलता मकरकेतूच्या मागे घोड्यावर बसला. मायासरोवरेश्वराने जलग्रहाला चलायला खुणावले. तो चालू लागला. त्याच्या पाठोपाठ मकरकेतूने घोड्याला जोराने पळविले. त्यावेळी जयशीलला सिद्धसाधकाची फार आठवण झाली. किती दिवस झाले तो आपल्यावर जंगलांत भटकत जीव धोक्यात घालून आपल्या बरोबर आला. आपण त्याला कोठे दिसलो नाही तर त्या बिचाऱ्याला काय वाटेल, कोण जाणे? मी मृत्युमुखी पडलो, असं तर नाही वाटणार त्याला? हंसरथात आपल्या बरोबर आपला बालमित्र देवशर्मा होता. त्याने आपल्याला रथातून खाली उडी टाकतांना पाहिले होते. कांचनमालेला वाचवायच्या प्रयत्नात आपण वाघाच्या तोंडी मेलो की काय असे तर त्याला वाटणार नाही?

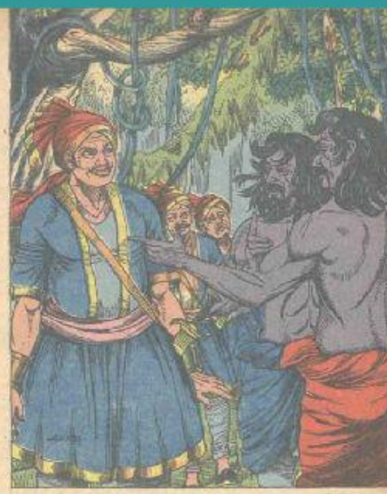
जयशील या विचारात इकडे मग्न असता तिकडे घोडेस्वारांचा नायक वीरसेन सिद्धसाधकाला कनकाक्ष महाराज जंगलात उतरले होते तेथे घेऊन गेला. कनकाक्ष महाराजांनी साधकाला ओळखून अत्यंत प्रेमाने विचारले–"काय रे बाबा! तुझ्या बरोबर माझ्या मुलांच्या शोधार्थ जयशील गेला होता तो कोठे आहे? मी कित्येक दिवस तुमची वाट पाहिली व शेवटी निराश होऊन सर्व राज्य कारभार मंत्र्यांवर टाकून स्वतःच आपल्या मुलांच्या शोधार्थ निघालो आहे."

"महाराज! युवराजांना आणि राजकन्येला अपहरण करून घेऊन जाणारी अद्भुत रूप असलेली शक्तिशाली माणसे आहेत. ती मायासरोवर नावाच्या एका सरोवरात राहतात. त्यांना पाण्यात किंवा पाण्याबाहेर संचार करता येतो व राहता येते. त्यांच्या पैकी काही जणांना आम्ही पकडले आहे. त्यांचा राजा मायासरोवरेश्वर याला नरभक्षक जातीच्या लोकांनी पकडले होते. त्यानंतर तो आमच्या हातात सापडला होता, परंतु निसटून पळून गेला. त्यामुळे तसे जास्त नुकसान झाल्यासारखे काहीच नाही. त्या मायासरोवरातच आणखी एका जागी राहणारा जलवृक राक्षसांचा नायक माझा दास आहे. त्याच्या मदतीने तो मायासरोवर कोठे आहे, आपल्याला कळेल."

"अस्सं!" असे म्हणत कनकाक्ष महाराजांनी साधकाच्या पाठीमागे दगडी गदा खांद्यावर घेऊन उभा असलेल्या जलवृकाकडे पाहिले व म्हणाले–"तर मग जयशील कोठे आहे?"

"तो मायासरोवरेश्वराच्या दोघां नोकरांबरोबर त्या मायासरोवरेश्वराचा शोध काढीत हंसांच्या रथात बसून आकाशात हिंडतो आहे. तो सरोवरेश्वर जंगलात माझ्या दृष्टीस पडला होता, ही गोष्ट मात्र जयशीलला माहीत नाही." सिद्धसाधक म्हणाला.

"हंसांच्या रथात?" असे म्हणत राजा व त्याच्या बरोबरचे इतर लोक चकित होऊन साधकाकडे पाहू लागले.

"हंसांचा एक रथच काय, विचारतां महाराज? हा जलवृकराक्षस काय आणि हा वनमाणूस काय–आणखी तीन फूट उंचीची माणसं आणि प्राणिभक्षक वृक्ष काय–आपण शहराबाहेर एकदां जंगलात पाऊल टाकले की एकेक डोळ्यांवर व कानांवर विश्वास होणार नाही असे प्राणी आणि वस्तू आम्हांला पहायला मिळाले. सिद्धसाधक म्हणाला.

इतक्यात काही अंतरावरच्या झाडाखाली कसला तरी आवाज झाला. तेथे राजाच्या शिपायांबरोबर दोघे नरभक्षक मोठमोठ्याने बोलत काही तरी सांगत होते. त्यांना

आणि त्यांना जर वनमाणसावर बसून जंगलात फिरणाऱ्या भूताळरायाकडे, म्हणजे सिद्धसाधकाकडे नेले तर कळेल असं सांगत होते.

शिपाई त्यांना "तुम्ही कोण, कोठून आलात?" वगैरे नेहमीचे प्रश्न विचारीत होते.

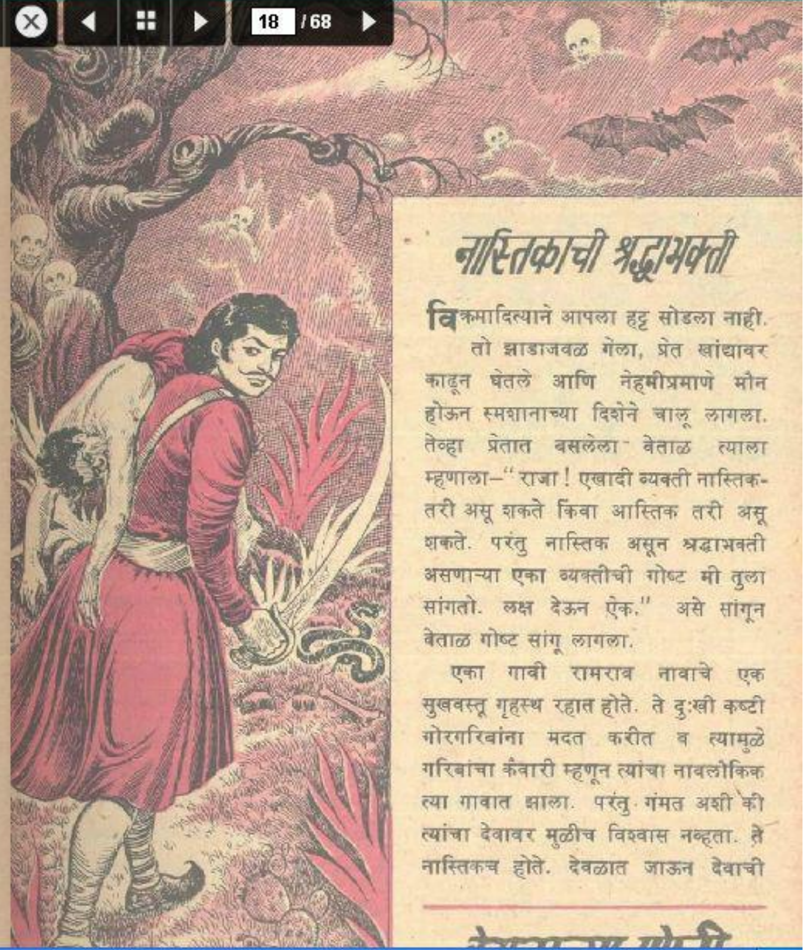
साधकाने एका सैनिकाला तिकडे पाठवून त्या दोघांना बोलावून आणायला सांगितले. दोघां नरभक्षकांनी आल्यावर साधकाला नमस्कार केला व म्हणाले–"मालक! आमच्या नायकाला व मांत्रिकाला सोडलं तर आम्ही एक महत्वाचे गुपित सांगू!"

साधकाला वाटलं की ते दोघे कोणती तरी महत्वाची बातमी घेऊन आले असावेत त्याने जलवृक राक्षसाला, त्या दोघांना सोडून घेऊन यायला सांगितले. त्याने बिबळ्याला व म्हाताऱ्या मांत्रिकाला घट्ट आवळून बांधलेल्या दोऱ्या सोडून त्यांना एकेका हाताने धरून आणून साधकासमोर उभे केले.

"सांगा, तुम्हांला कोणते गुपित माहीत आहे ते?" सिद्धसाधकाने त्या दोघां नरभक्षकांना विचारले.

"भूताल प्रभू! तुमच्या हातांतून निसटून पळून गेलेल्या मगरतोंड्याला आणि त्या विलक्षण हत्तीवर बसून येणाऱ्याला धरून आणण्यासाठी त्यांच्या शोधार्थ हिंडत असता त्यांना तुमच्यासारखाच एक जण दिसला. त्याच्याबरोबर एक मुलगीसुद्धा दिसली. आम्ही त्या सर्वांना पकडण्यासाठी त्यांच्यावर हल्ला करण्याचा विचार केला. परंतु त्यांत आमचीच चूक होईल की काय असे वाटून आम्ही झाडाआड लपून बसलो. तेव्हा तो विलक्षण हत्तीवर बसलेला आणि तो मगरतोंड्या त्या दोघांना हत्तीवर आणि घोड्यावर बसवून डोंगराच्या बाजूने पळाले. आणखी एक सांगण्यासारखी गोष्ट म्हणजे हंसरथातून उतरलेले काही जण पूर्वेच्या बाजूला सुमारे चार कोस दूर, कोणाकरितां माहीत नाही, झाडी झुडपे शोधीत आहेत." (क्रमशः)

नास्तिकाची श्रद्धाभक्ती

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! एखादी व्यक्ती नास्तिक-तरी असू शकते किंवा आस्तिक तरी असू शकते. परंतु नास्तिक असून श्रद्धाभक्ती असणाऱ्या एका व्यक्तीची गोष्ट मी तुला सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका गावी रामराव नावाचे एक सुखवस्तू गृहस्थ रहात होते. ते दुःखी कष्टी गोरगरिबांना मदत करीत व त्यामुळे गरिबांचा कैवारी म्हणून त्यांचा नावलौकिक त्या गावात झाला. परंतु गंमत अशी की त्यांचा देवावर मुळीच विश्वास नव्हता. ते नास्तिकच होते. देवळात जाऊन देवाची

पूजा वगैरे गोष्टींवर त्यांचा विश्वास नव्हता. आपल्याला शक्य होईल तेवढी लोकसेवा करीत राहण्यातच जन्म सार्थक होतो, असे ते म्हणत.

एकदां रामरावांचा दुसरा मुलगा कोण-त्या तरी विचित्र रोगाने फार आजारी पडला. त्या गावातल्या एकादेखील वैद्याला किंवा डॉक्टराला रोगाचे निदान झाले नाही. रामरावांचे नातेवाईक व मित्रमंडळी येऊन म्हणू लागली–"तू आहेस नास्तिक! म्हणून देव तुझी परीक्षाच पाहतो आहे. देवासमोर उभा राहून थोबाडीत मारून घे आणि चूक कबूल कर. तुझा मुलगा बरा होईल."

"मी नास्तिक असलो तरी मी देवाचा कधी अपमान केला नाही. कोणी विश्वास करीत नाही, म्हणून त्या अपराधाबद्दल पीडा-देणारा तो देव कसला? मी कोण-त्याही देवासमोर काही मागणे मागायला जाणार नाही." रामरावांनी सर्वांना स्पष्ट शब्दात सांगून टाकले.

रामरावांच्या बायकोला पतीचा हा हट्टीपणा आवडला नाही. तिने नवऱ्याला सांगितल्याशिवाय देवळात जाऊन मुलाला बरं केल्यांस एक हजार रुपये हुंडीत टाकीन असा नवस केला. परंतु त्याचा काही एक फायदा झाला नाही. देवावरचा तिचा विश्वास सुद्धा उडाला. मध्यंतरी त्या गावात एक अधिकारी पुरुष आले असून आंधळ्यांना दृष्टी देतात अशी किंवदंती गावात पसरली. रामरावांच्या बायकोला वाटलं की विचारून पहावं त्यांना आणि पतीला म्हणाली–"आपण छोटूला घेऊन जाऊन स्वामीजींना दाखवावं म्हणते!"

"संन्यासी आजार बरे करू लागले तर वैद्य हवेत कशाला? ही सर्व लबाडी आहे!" रामराव म्हणाले.

आपल्या विश्वासाप्रमाणे रामराव मुलाला घेऊन कोणी वैद्य त्याला बरा करतो का पहात गावोगाव खूप हिंडले. परंतु तो प्रयत्नही फुकट गेला.

अशा परिस्थितीत महाभीषक नावाचे एक वैद्य देशाटन करीत रामराव होते त्या गावी आले. ते त्या गावात फक्त दहा दिवसच राहणार व त्यानी औषध दिल्यावर रोग बरा झाला नाही असे एकही उदाहरण नाही हे ऐकून गावातले लोक महा-भीषकाच्या दर्शनाला जाऊ लागले. राम-रावसुद्धा त्या महाभीषकाला दाखवायला मुलाला घेऊन गेले. त्याने मुलाची नाडी परीक्षा करून तीन गोळ्या दिल्या व दररोज एक गोळी द्यायला सांगितले.

पहिली गोळी घेतल्यावर मुलाने तोंड उघडले व बोलण्याचा प्रयत्न करू लागला. दुसरी गोळी घेतल्यावर तो चांगला बोलू लागला. रामरावांनी मुलाला तिसरी गोळी दिली आणि महाभीषकाच्या दर्शनाला जाऊन म्हणाले–"वैद्यबुवा! आपण सामान्य माणूस नसून फार थोर देवपुरुष आहात!

महाभीषक स्मित करून म्हणाले–"अहो! माझ्याजवळ अमोघ औषधी द्रव्ये आहेत. त्यांचाच हा सर्व महिमा आहे. माझं थोरपण असे त्यात काही नाही. सामान्य आजार इतर कोणीही बरा करतो. माझ्याकडे फक्त असाध्य रोगांसाठीच औषधे आहेत. म्हणून मी एका जागी रहात नाही व देशसंचार करीत असतो आणि जेथे जुनाट असाध्य रोग आढळतात तेथे जाऊन औषध देऊन ते बरे करतो."

रामरावांनी त्यांना एक हजार रुपये देऊन त्यांचे पाप धरले व म्हणाले–"आज पर्यंत मी देव नाही, असे मानत आलो. आपणच माझे देव!"

महाभीषकाने रामरावांना हात धरून उठविले व म्हणाले–"तुमचा देवावर विश्वास नाही का? तर तुम्ही देवाचे प्रत्यक्ष अवतार अशा स्वामीजींचे दर्शन केलेले नाही से दिसते. देवाचे प्रत्यक्ष दर्शन हवे असेल तर त्यांचे दर्शन घ्यावे. मी त्यांचा भक्त आहे. त्यांच्या आज्ञेप्रमाणेच मी देशोदेशी हिंडून ही सेवा करीत आहे."

महाभीषकाने सांगितले म्हणून रामराव स्वामीजींच्या दर्शनाला गेले. परत आल्यावर

वायकोने स्वामीजींच्या विषयी चवकशी केली. "ते आहेत तुझ्या माझ्यासारखेच. परंतु त्यांना लोक देव कां मानतात हे मला नाही कळलं. देवपुरुष म्हणावे तर त्या महाभीषकांनाच म्हणता येईल!" रामराव म्हणाले.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला– "राजा! रामरावांना आस्तिक म्हणावे की नास्तिक? कधी देवळात पाऊल न टाकणारा माणूस महाभीषकात देव कसा पाहू शकला? महाभीषकाने–'माझ्यात देव नाही, त्याचे दर्शन स्वामीजींतच घडेल' इतक्या स्पष्ट शब्दात सांगितले असून त्या स्वामीजीत रामरावांना देव कां दिसू नये? या प्रश्नाची समाधानकारक उत्तरे माहीत असूनही दिली नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य उत्तरादाखल म्हणाला– "देव कसा असतो याला काही प्रमाण नाही. निरनिराळ्या मतांच्या संस्थापकांनी देवाचे रूप निरनिराळे सांगून इतरांनी वर्णिलेल्या रूपाला मानलं नाही, एवढेच नव्हे तर इतर मतानुयायांना 'नास्तिक' म्हणायलासुद्धा मागेपुढे पाहिले नाही. परोपकार हा रामरावांत थोर गुण होता. देवावर ज्यांचा पूर्ण विश्वास असतो ते आपल्या सर्व बऱ्या वाईट कर्मांचा भार देवावरच टाकतात. रामरावांना ते मान्य नव्हते, म्हणून ते नास्तिक ठरले. नवस करूनही जो रोग देवाच्या हातून बरा झाला नाही तो महाभीषकाने करून दाखविला. म्हणून त्याच्यात त्यांना देवाचे दर्शन घडले. लोक ज्या स्वामीजींच्या दर्शनासाठी त्यांच्या शोधार्थ धावत, त्यांच्यात रामरावांना एक सामान्य माणूसच दिसला. त्यात वावगे काहीच नाही."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

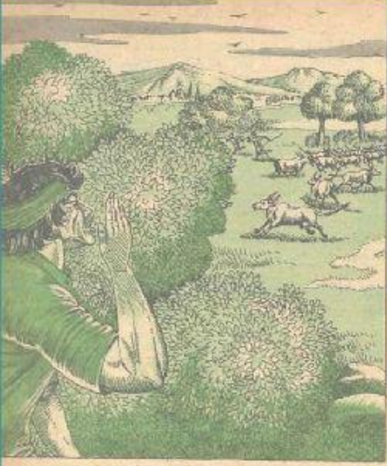
जीव घेणारी विद्या

एका गावात विठू नावाचा एक गवळी रहात असे त्याच्या चार गाई एवढेच काय ते त्याचं सर्वस्व होते. तो दररोज त्यांना चरायला घेऊन जाई. झाडावर नाहीतर उंचवटयावर बसून तो पावा वाजवीत स्वत:ची करमणूक करी. गाईंचे दूध विकून स्वत:चा उदर निर्वाह करी.

एके दिवशी तो एका झाडावर बसून पावा वाजविण्यात निमग्न झाला असता त्याला थोडया अंतरावरून वाघाची डरकाळी ऐकू आली. तो दचकला व त्याने गाई चरत होत्या त्या बाजूला वळून पाहिले, त्याला एक अपूर्व दृश्य दिसले ते पाहून तो थक्कच झाला. त्याच्या चारी गाई एका वाघाच्या चारीबाजूला उभ्या राहून त्याला शिगांनी भोसकत होत्या आणि वाघ स्वत:चे रक्षण करून तेथून निसटून जाण्याच्या प्रयत्नात होता. परंतु गाई त्याला अडवून उभ्या होत्या, पळून जायला वाटच देत नव्हत्या. शेवटी त्यांनी त्या वाघाला ठार केले.

विठूला आपल्या गाईंचा पराक्रम पाहून आनंद झाला. तो गाईंचे कौतुक करीत असता गाई जसे काहीच घडले नाही अशातऱ्हेने पुन्हा शांतपणे चरू लागल्या.

त्यानंतर काही दिवसांनी विठू राही त्या प्रदेशात पाऊस पडलाच नाही आणि कुरणे वाळून गेली. त्यामुळे गाईंना गवत मिळेनासे झाले. त्यामुळे गाई वाळू लागल्या. गवताअभावी गाई वाळत चाललेल्या न पाहवल्यामुळे विठू त्यांना हाकीत दूरच्या डोंगराळ प्रदेशात घेऊन गेला. त्या भागात गवत खूप वाढलेले होते. परंतु ते चरायला त्या प्रांतात गाईच नाहीत हे पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. तेथून अर्ध्या मैलावर एक गाव होते तेथे तो गेला आणि त्याने

तेथेच राहण्याचे ठरवून आवश्यक ती व्यवस्था केली.

त्या गावात गाई होत्या, परंतु त्यांना पौष्टिक चारा आणि गवत न मिळाल्याने त्या वाळलेल्या होत्या.

"डोंगराच्या पायथ्याशी एवढे गवत असता गाई वर्षानुवर्षे खायला प्यायला न मिळाल्यासारख्या कां? नदीत नावेत बसून प्रवास करीत असता तहानेने जीव कासा-वीस करून घेतल्यासारखेच हे झाले!" विठूने गावकऱ्यांना विचारले.

"बाबा रे, आता आम्ही काय सांगू? डोंगराच्या चारी बाजूला जी कुरणे आहेत त्यात वाघ वगैरे जंगली जनावरे येऊन [illegible] गुरं पुन्हा परत येत नाहीत! म्हणून आम्ही आपल्या गाईगुरांना त्या बाजूला जाऊच देत नाही. तूसुद्धा जवळपास गवत मिळेल तेवढ्यावरच भागव, तुला सावध करून ठेवावे, म्हणून, सांगतों." गावकरी म्हणाले.

"माझ्या गाईंच्या वाटेला वाघ असो की सिंह, कोणी जाणेच शक्य नाही. त्यांना स्वतःचे रक्षण करता येते. या गाई सामान्य गाई नाहीत! त्या सर्व मिळून एक जुटीने आपले रक्षण करतात." विठू म्हणाला.

गावकरी विचार करू लागले, काय गप्पा मारतो आहे? याला इकडची परिस्थिती माहीत नसावीसे दिसते. मूर्खा-सारखा गाईंना त्या कुरणात सोडील आणि कायमचा गाईंना मुकेल.

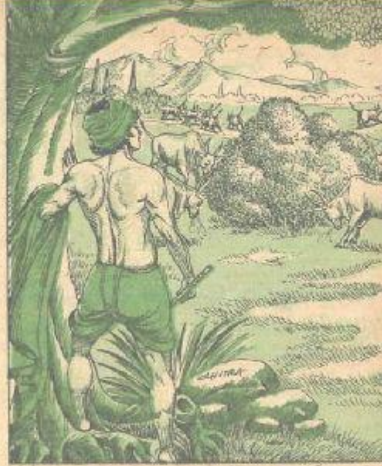
वास्तविक गोष्ट निराळीच होती. त्या डोंगरापलीकडच्या झाडीत झिंगू बेरड नावाचा गुरे चोरणारा एक अट्टल चोर रहात असे. वाघा-सिंहासारखे त्याला ओरडता येत असे. तो गवतात लपून राहून वाघासारखा डरकाळ्या फोडून गावकऱ्यांना पळवून लावी व मग त्यांच्या गाई डोंगरा-पलीकडे पळवून नेऊन गुरांच्या बाजारात विकून टाकी. अशा तऱ्हेने त्याने पुष्कळ पैसे जमविले होते.

[illegible] एवढेच माहीत होते की त्याच्या गाई वाघा-सिंहाला भीत नाहीत.

झिंग्या बेरडाला कित्येक दिवसांपासून गाईगुरे पळवून न्यायला मिळाली नव्हती. म्हणून तो काय करावे या विचारात पडला होता आणि अशा परिस्थितीत त्याला त्याला कमालीचा आनंद झाला. विठूच्या गाई कुरणात शिरलेल्या दिसल्या. गाई खाऊनपिऊन पुष्ट झालेल्या होत्या. त्यांचा मालक विठू एका झाडावर निश्चिंतपणे बांसरी वाजवीत बसला होता.

झिंग्या बेरडाने त्या गाई पळवून न्यायचे ठरविले. त्याने खूप विचार करून कोणत्या झाडीत लपून राहल्याने आपण यशस्वी होऊ हे ठरविले आणि दुसऱ्या दिवशी त्या जागी गाई चरायला येण्यापूर्वीच तो लपून बसला.

विठूच्या गाई त्याच बाजूला जाऊन चरू लागल्या. विठू झाडावर बसून पावा वाजवू लागला. थोड्या वेळाने त्याला वाघाची डरकाळी ऐकू आली. परंतु तो घाबरला नाही. त्याची नजर गाईंवर होती. गाई त्याच्या कल्पनेप्रमाणे डरकाळी ऐकू आली त्या दिशेला वळून वाघाला तोंड द्यायच्या जणूकाही पवित्र्यात उभ्या राहिल्या. विठूने पावा वाजवायचा बंद केला आणि काय होते ते दृश्य पाहण्यासाठी तयार होऊन बसला.

मध्यंतरी झिंग्या बेरडाला हे पाहून आश्चर्य वाटले की गाई डरकाळी ऐकून पळत नसून तो लपला होता त्या बाजूलाच पुढे येत आहेत. गाई वाघाची डरकाळी ऐकून भीत नाहीत हे पाहून त्याने सिंहा-सारखे गर्जून पाहिले.

परंतु सिंह गर्जना ऐकून सुद्धा गाई मागे फिरत नव्हत्या, उलट खुरांनी जमीन उकरू लागलेल्या त्याला दिसल्या, जणूकाही सिंहाला आव्हान करीत म्हणत होत्या, असेल धाडस तर ये पुढे! आज तुझी शेखी जिरवितो चांगली!

झिंग्याला हे कळायला आता वेळ लागला नाही की गाई पळून जायच्या तर दूरच,

त्या आपल्यावर तुटून पडणार व आपलाच कपाळमोक्ष होणार. तो इतका भ्याला की त्याच्या सर्वांगाला घाम सुटला. त्यानंतर तो आवाज बदलून एकदा वाघासारखा तर एकदा सिंहासारखा ओरडू लागला. त्याने निरनिराळ्या रानटी जनावरांचे आवाज काढून ओरडून पाहिले. तरी काही फायदा झाला नाही.

परंतु त्या डरकाळ्या ऐकून गावाच्या जवळपास असलेली जनावरे सैरावैरा पळू लागली आणि जी गुरे गोठ्यात बांधलेली होती ती दावी तोडून पळू लागली.

गावकरी आपल्या गुरांना आवरायला धावले. तेवढ्यांत विठू गावात धावत आला आणि त्याने घडलेली खरी स्थिती गावकऱ्यांना समजावून सांगितली. म्हणाला–"माझ्या गाईंनी त्या वाघासिंहांना धरले आहे. तुम्ही स्वतः येऊन पहा!" काही लोक धाडस करून ते पहायला गेले. विठू त्यांना घेऊन झिंग्याला गाईंनी जेथे कोंडीत अडविले होते तेथे जाऊन थांबला.

"कोठे आहे रे वाघ विठू?"

"तो इतक्या सहजी बाहेर येईल का? कारण बाहेर आला तर त्याच्या चिथडच्या माझ्या गाई उडविणार नाहीत का? तुम्ही त्या झाडीत दगड फेका वाघासिंहासारखे ओरडणारे श्वापद बाहेर येईल!" विठूने त्यांना सांगितले. त्याप्रमाणे गावकऱ्यांनी झाडीत दगड फेकायला सुरवात केली. तेव्हा ओरडत झाडीबाहेर रक्तबंबाळ झालेला झिंग्या आला आणि गाई त्याला वाट द्यायला जणू बाजूला सरकल्या. झिंग्या गांवकऱ्यांचे पाय धरून त्यांची माफी मागू लागला.

गावकऱ्यांना तेव्हा कळले की त्यांच्या गाईंना वाघासिंहांनी खाल्लेले नसून झिंग्याने त्यांना पळवून नेले होते. त्यांनी संतापून झिंग्याला खूप बडवून काढला. त्या दिवसापासून विठू त्या गावचा प्रमुख झाला. त्यानंतर गावातल्या गुरांना चरायला कुरणे खुली झाली.

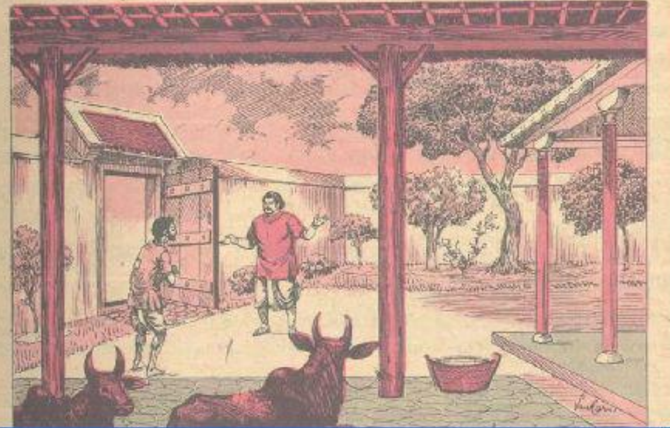
उपदेश

जयराम गावातल्या श्रीमंतांपैकी एक प्रमुख होता. एकदा त्याच्याकडे एक भिक्षुक आला. त्याला पाहून जयराम म्हणाला–"या या! आपलीच वाट पाहतो आहे!" भिक्षुकाला वाटले की मोठी दक्षिणा मिळणार आहे. जयराम मोठ्या उत्साहाने सांगू लागला–"अहो, हा वाडा बांधायला दोन लाख खर्च करावे लागले मला!"

"तरीच पहा, कसा सुंदर व बळकट वाडा झाला झाला आहे!" भिक्षुक म्हणाला. त्यानंतर जयरामाने आपला सर्व वाडा त्या भिक्षुकाला स्वतः दाखविला. शेवटी तो तिजोरीच्या खोलीत गेला आणि तिजोरी उघडून तिच्यातील त्याचे वैभव त्याने दाखविले. शेजारच्या खोलीत नेऊन चांदीची भांडी आणि कोठरात नेऊन सांठविलेले धान्य दाखविले.

"आपल्या मस्तकावर लक्ष्मीचा व अन्नपूर्णेचा वरदहस्त आहे!" भिक्षुक म्हणाला.

त्यानंतर जयराम भिक्षुकाला परसात घेऊन गेला आणि म्हणाला–"हे सर्व वैभव मी स्वतःच्या मेहनतीने, घाम गाळून मिळविले आहे. भीक मागून कोणासमोर हात पसरून नाही, काय कळले?" नंतर मागचं दार उघडून म्हणाला–"या वाटेने तुम्हांला जायला हरकत नाही." भिक्षुक तोंडावाटे एक शब्दही न उच्चारता निघून गेला.

देवळासाठी चंदा

रामपूरचा जमिनदार पहिल्यानंबरचा चिक्कू होता. तो लोकात मिळून मिसळूनही रहात नसे. त्याची बायको अगदी निराळी होती. ती देवभक्तही होती.

एकदां त्या गावच्या रामाच्या देवळाचा जीर्णोद्धार करण्याचे देवळाच्या विश्वस्तांनी ठरवून रामनवमीच्या उत्सवात या शुभ-कार्याचा आरंभ करण्याचेही ठरविले. त्यांनी या कामासाठी चंदा वसूल करण्याची योजना आंखली. विश्वस्त मंडळी सर्वात आधी जमिनदाराच्या घरी आली. जमिनदारसाहेब चंदा देतीलच या गोष्टीची खात्री नव्हती.

विश्वस्तांनी चंदा मागितला तेव्हा जमिनदाराने नकार दिला नाही, गोड शब्दात म्हणाला–"चंदाच ना? केव्हाही येऊन घेऊन जा. सगळयांच्या कडून मागून झाल्यावर माझ्याकडे या."

विश्वस्त म्हणाले–"हे पहा, तुम्ही पहिल्याने चंदा दिलात तर तुमचा आकडा पाहून इतर देणार. नाही तर पायरीच चढू द्यायचे नाहीत."

जमिनदार थोडावेळ विचारात पडला. नंतर म्हणाला–"बरं तर माझ्या नावावर लिहा एक हजार रुपये. परंतु ही रक्कम मी आतांच नाही देणार."

"धन्यवाद! आपण शब्द दिलात की पुरे. परंतु एक विनंती आहे. आपण मेहर-बानी करून गावातल्या बैठकीच्या जागी अवश्य यावे. तेथे सर्व लोक जमणार आहेत याच कामासाठी. चंदा कसा वसूल करायचा, कोणाकडून किती मागायचे, हे ठरणार आहे. सर्वांसमक्ष आपण देऊ केलेली रक्कम आम्ही जाहीर करू. त्यानंतर कोणाला टाळाटाळ करायला सवड मिळणार नाही." प्रमुख विश्वस्त म्हणाले.

जमिनदार त्या गोष्टीस कबूल झाला. जमिनदाराला वाटले त्यांना लगेच रक्कम काढून देण्याची गरज नाही.

त्यानंतर विश्वस्तांनी जमिनदारांच्या पत्नीला भेटून जमिनदारांनी दिलेल्या वचनाची गोष्ट सांगून त्यांनी ते वचन लवकरात लवकर पुरे होईल असे काही करता आलं तर करण्यास विनंती केली. तिला जमिनदाराच्या स्वभावाची चांगली ओळख होती. दिलेले वचन जमिनदार क्वचितच पाळीत असे. म्हणून ती विश्व-स्तांना म्हणाली–"तुम्ही काळजी करण्याचे कारण नाही, वचन पुरे करविण्याची जबाब-दारी माझ्यावर टाका. कसे ते मी पाहीन. पुन्हा विचारण्याची घाई मात्र करू नका."

"वहिनी! आम्ही तुमच्या आज्ञेबाहेर का आहो? अहो, जमिनदारसाहेबांनी सर्वांसमक्ष रक्कम दिली तर इतर लोकां-कडून वसूल करणे सोपे जाईल, एवढेच! नाही तर चंदा वसूल करणे किती कठीण आहे, हे तुम्हांला सांगायला हवं का?" विश्वस्त म्हणाले.

तिने काय करायचं ठरविलं आहे, ते सांगून म्हणाली–"तुम्हांला बैठकीच्या जागीच पुरी रक्कम मिळेल अशी मी युक्ती करते! म्हणजे झालं ना?"

त्या दिवशी संध्याकाळी ठरल्याप्रमाणे चौकातल्या ओटयावर जमिनदाराच्या अध्यक्षतेखाली गावकऱ्यांची सभा झाली. विश्वस्तांच्या प्रमुखाने सभेत जमिनदार-

साहेबांनी देऊ केलेली एक हजार रुपयांची रक्कम जाहीर करून त्यांचे आभार मानले व सर्वत्रांना सढळ हाताने चंदा देण्यास विनंती केली. नंतर जमिनदाराकडे वळून म्हणाला–"आपण सर्वांसमक्ष शुभारंभ करण्याची कृपा करावी!"

जमिनदाराला चुकूनसुद्धा वाटले नाही की सर्वांसमक्ष त्याला रक्कम देण्यास सांगण्यात येईल. तो थोडा चपापला. तरी स्वत:ला सावरून म्हणाला–"ठीक आहे, घरी येऊन घेऊन जा!"

जमिनदाराला ठाऊक होते की घरून निघतांना तो नेहमी दहाची नोट खिशात ठेवीत असे ती पुढे करून बाकी रक्कम घरी घेऊन जायला सांगता येईल. म्हणून त्याने खिशात हात घालून खिशातले कागद बाहेर काढले. कागदांबरोबर नोटांचे एक पुडके होते. सर्व शंभराच्या नोटाच होत्या. मोजून पहिल्या त्या बरोबर दहाच निघाल्या.

"वा: वा! जमिनदारसाहेब पुरी रक्कम घेऊन आले आहेत. आपल्या गावातले [illegible] आहेत जमिनदार साहेब!" असे म्हणत विश्वस्त प्रमुखाने टाळ्या वाजवून आपला आनंद व्यक्त केला. त्याच्या पाठोपाठ सर्व लोकांनी टाळ्या वाजवून जमिनदारसाहेबांचे अभिनंदन केले.

जमिनदार असा काही कोंडीत सापडला की त्याला हजार रुपये देण्याव्यतिरिक्त काही मार्गच उरला नाही. त्याने ती रक्कम दिली. त्यानंतर चंद्याच्या रकमा भराभर वसूल झाल्या.

जमिनदाराने घरी गेल्यावर बायकोला विचारले–"काय ग, माझ्या खिशात एक हजार रुपये कोठून आले? तू ठेवले होतेस का?"

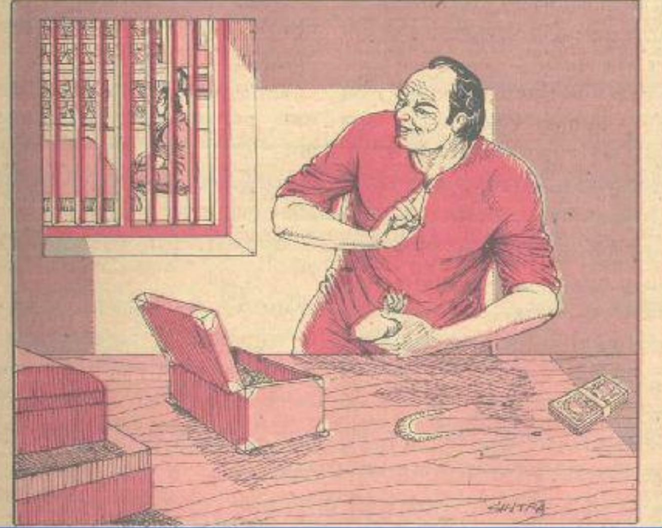
"होय तर! मी तुम्हांला सांगायला विसरले. तुम्ही निघण्यापूर्वीच एका कुळाने येऊन एक हजार रुपये आणून दिले. ते मी तुमच्या खिशात ठेवले होते. परंतु कामाच्या गर्दीत मी सांगायला विसरले. बरोबर होते ना सर्व एक हजार?" जमिनदाराच्या बायकोने विचारले.

शेरास सव्वा शेर

एका श्रीमंत माणसाने दागिने करण्यासाठी एका सराफाला काही रुपये दिले. दागिने तयार झाले. सराफाला त्या श्रीमंताकडून आणखी आठशे रुपये मिळावयाचे होते. तो श्रीमंत माणूस सराफाला म्हणाला–"मी आठशे रुपये माझ्या धाकट्या भावाच्या हाती पाठवून देतो. तुम्ही त्याच्या हाती दागिने पाठवून द्या." सराफ म्हणाला–"मी तुमच्या भावाला ओळखत नाही." श्रीमंत म्हणाला–"अहो, जो आठशे रुपये आणून देईल तोच माझा भाऊ!"

ते संभाषण एका लबाडाने ऐकले होते. त्याने दुसऱ्या दिवशी आठशे रुपये सराफाला आणून दिले आणि दागिने मागितले. परंतु त्या श्रीमंताचा भाऊ आदल्या दिवशी संध्याकाळीच आठशे रुपये देऊन दागिने घेऊन गेला होता. सराफाने त्या लबाड माणसाकडून आठशे रुपये घेतले आणि घरात जाऊन सोन्याचा मुलम्मा केलेले काही नकली दागिने आणून त्या लबाड माणसाला दिले.

आगीची भीती

रूपराम नावाचा राजा एक योग्य प्रजा-वत्सल राजा होता, परंतु काही गोष्टींवर त्यांचा अंधविश्वास होता. त्याच्या या अंधविश्वासामुळे त्याला स्वत:ला व इतरांना फार त्रास होई.

एकदां रूपरामला पहाटे एक स्वप्न पडले. स्वप्नात अग्निनारायणाने दर्शन देऊन राजवाड्याकडे तीक्ष्ण दृष्टीने पाहिले. त्या पाठोपाठ राजवाड्याला आग लागली आणि मोठमोठ्या ज्वाळा येऊ लागल्या.

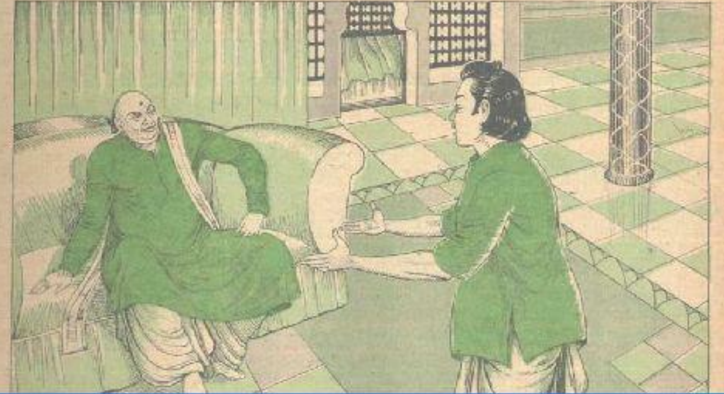
रूपराम मोठ्याने ओरडला–"आग, आग! वांचवा!" त्याचं ओरडणं ऐकून लोक धावले. राजाची झोप मोडली होती आणि सर्व लोक गर्दी करून जमा झालेले पाहून राजाला कळेना की लोक कशासाठी जमले आहेत. लोकांनी तो ओरडला असल्याचे सांगून "तुम्हांला स्वप्न बिप्न पडलं होतं का?" विचारलं. तेव्हा राजाला स्वप्नातली गोष्ट आठवली. त्याने आपल्या मंत्र्यांना बोलावून त्याला पडलेल्या स्वप्नाची गोष्ट घाबऱ्याघाबऱ्या सांगितली. प्रधान म्हणाले–"महाराज! यात विशेष घाबरण्यासारखं काहीच नाही!"

राजा म्हणाला–"प्रधान, पहाटे पडलेले स्वप्न कधी खोटं होत नाही!" असे सांगून त्याने आज्ञा केली की कोठेही विस्तव पेटविता कामा नये व एकदेखील दिवा लावता कामा नये.

राजपरिवारातल्या सर्वांसाठी बाहेरून सैपाक करवून मागविण्यात आला. म्हणून राजाला व राणीला थंडगार झालेले पदार्थच खाणे भाग झाले. रात्री राजवाड्यात सर्वत्र काळोख. म्हणून वाड्यात हिंडणे फिरणेदेखील अशक्य झाले. भितीशी, दाराशी किंवा परस्परांशी टक्कर होऊन पडले देखील.

मंत्र्यासमोर मोठा प्रश्नच उभा राहिला की या परिस्थितीतून बाहेर निघायला मार्ग काय? दरबारी जादुगार सोमनाथने दरबारी पुजाऱ्याला भेटून आपली युक्ती सांगितली. म्हणाला–"दादा! परेश नावाचे माझे काका दुसऱ्या राज्यात राहतात. ते माझ्यासारखेच जादुगार आहेत. मी त्यांना बोलावून आणून महाराजांची व त्यांची भेट घालून देतो. त्यांनी अग्निनारायणाला वश केले आहे असे आपण महाराजांना सांगू या. जादू करून ते सिद्ध करून दाखवितील. म्हणजे महाराजांचा विश्वास बसेल. नंतर राजवाड्यात उभा राहिलेला प्रसंग सोडवायला मार्ग काढता येईल."

सोमनाथने सुचविल्याप्रमाणे परेशला दरबारात आणण्यात आले. त्यापूर्वी पुजाऱ्याने महाराजांना भेटून परेशने अग्नीला वश करून घेतल्याचे सांगितले होते. परेशने आपल्या मंत्रशक्तीचा प्रयोग करून दाखविण्याची सर्व तयारी केली. त्याने आपल्या पिशवीतून एक काचेची चिमणी काढली. तिचे वरचे तोंड दोन इंच व्यासाचे होते. टेबलावर एक मेणबत्ती पेटवून तिच्यावर ती चिमणी ठेवण्यात आली. मेणबत्ती थोडा वेळ जळून विझली. तेव्हा चिमणी काढून मेणबत्ती पुन्हा पेटविण्यात आली. पुन्हा तिच्यावर चिमणी ठेवल्यावर मेणबत्ती विझली. हा प्रयोग करून परेश सर्वांना म्हणाला–"जो माणूस चिमणी असेपर्यंत

मेणबत्ती जळत ठेवील त्याला मी शंभर सुवर्णमुद्रा द्यायला तयार आहे!"

परंतु कोणीच पुढे आला नाही.

राजाने आपल्या दरबारी जादुगाराला विचारले—"सोमनाथ, पाहतोस काय? प्रयत्न करून पहा!"

"महाराज! ही जादू नाही. ईश्वराच्या अनुग्रहाशिवाय अग्निनारायणाला वश करून घेणे शक्य होणार नाही. कदाचित् हे कोणी तरी योगी पुरुष असावेत!" सोमनाथ म्हणाला.

"होय महाराज! मी योगसाधना करून ईश्वराला प्रसन्न करून घेतले आहे. ही सिद्धी त्याच्याकडूनच प्राप्त झाली आहे. हा पहा पत्रा. यावर तो मंत्र लिहून ठेवलेला आहे!" असे म्हणत परेशने आपल्या पिशवीतून लोखंडी पत्रा काढून दाखविला. त्यावर कोणत्यातरी विचित्र लिपीत काहीतरी लिहिलेले होते. तो पत्रा झेंडाच्या आकृतीचा होता. तो चिमणी-वरच्या बाजूला ठेवून चिमणीच्या आतल्या बाजूला लोंबत सोडला. नंतर मेणबत्ती पुन्हा पेटविली. या खेपेसे मेणबत्ती जळत राहिली. परंतु पत्रा काढून घेतांच ती विझली.

तेव्हां पत्र्याचा महिमा लक्षात आला. राजा व दरबारी सर्वांनी मान डोलवून तो मान्य केला. परेशने तसे अनेक पत्रे पिशवीतून काढले. ते राजाच्या हातात देऊन म्हणाला—"जेथे आग लागण्याची भीती असेल तेथे हा पत्रा लावून ठेवला तर आग लागण्याचं भय रहात नाही.

त्यानंतर राजवाड्यात पुन्हा सैंपाक होऊ लागला व दिवे लागले. हा जादूचा प्रयोग सोमनाथने स्वतः केला होता. चिमणीच्या आत मेणबत्ती पेटविल्यावर ती आतला प्राणवायु असेपर्यंत जळते व तो संपताच विझते हा एक नैसर्गिक नियम आहे. परंतु परेशने चिमणीचा वरचा भाग पत्रा लोंबत ठेवून विभागला तेव्हा एका भागातून प्राणवायू नसलेली हवा निघून जाई आणि दुसऱ्या भागातून ताजी हवा आत जाई आणि मेणबत्ती न विझता जळत राही.

श्रमाचे फळ

चीन देशात होएँगो नदीच्या बाजूला एक दगडीकोळशाची खाण होती. त्या खाणीतून पिंग व चिन या नावाचे दोघे मजूर कोळसा खणून आणीत आणि तो विकून आपला उदरनिर्वाह चालवीत.

एके दिवशी ते दोघे खाणीच्या दोन्ही बाजूला काम करीत असता कोळशाचा एक मोठा तुकडा तुटून पिंगच्या पायांवर पडला व त्या खाली पिंगचे पाय चिरडले गेले.

चिन लगेच पिंगला खांद्यावर उचलून घेऊन गेला पिंगचे दोन्ही पाय गेले. आता त्याला स्वतःचे पोट भरणे कठीण जाऊ लागले.

एके दिवशी पिंग आपला मित्र चिन याला म्हणाला—"मित्रा! मला खाणीच्या जवळ घेऊन जा. मी खाणीच्या देवीला, तिने मला असा लंगडा करून कां ठेवलं, विचारीन!"

चिनने पिंगला खाणीजवळ पोचविले. पिंग जोराने ओरडून म्हणाला—"हे खाणी-तल्या देवी! आता तूच सांग, माझं पोट कसं भरायचं?" खाणीतून उत्तर आलं नाही. परंतु अकस्मात एक गाठोडे पिंग समोर येऊन पडले. पिंगने सोडून पाहिले त्यात सोन्याच्या गिनी होत्या.

तोपर्यंत चिन पिंगविषयी सहानुभूती दाखवी. परंतु तेव्हापासून त्याला पिंगचा हेवा वाटू लागला. त्याचे पाय तुटले तर काय झाले? त्याला मेहनती शिवाय उदरनिर्वाहाचं साधन मिळालं. हेवा वाटण्याचं कारण तेच होतं. दुसऱ्या दिवशी खाणीत गेल्यावर चिनने पहार कुदळ दूर फेकली आणि मोठ्याने ओरडू लागला—"देवी! मलादेखील चैनीत व सुखाने आयुष्य घालविण्याचा काही मार्ग सांग."

खाणीची देवी चिनला दर्शन देऊन म्हणाली–"बाबा रे! तुला कोणती उणीव आहे? तुला मेहनत करून पोटापुरते मिळते आहे ना?"

"माते! मी अशी मेहनत किती दिवस करू शकेन ग? मला सुद्धा धनाचा साठा दे, मी तुझे उपकार कधी विसरणार नाही." चिन म्हणाला.

"तू पिंगसारखं स्वत:चं काही घालवून बसायला तयार आहेस का?" देवीने विचारलं.

चिनने होकार दिला. तेव्हा देवी म्हणाली–"तू घरी जा आणि आपल्या मुलाच्या डोळ्यात डोळे घालून पाहू लाग. त्याला नऊ वेळा उचक्या आल्यावर तो मरेल. तू त्याला आणूनमला दे."

चिनने विचार केला, मुलं आपल्या पोटी जलमतील, परंतु पोटाचा असा सोपा मार्ग काही निघणार नाही. असा विचार करून तो घरी गेला. त्याचा चार वर्षांचा मुलगा खेळत होता. चिनने त्याला जवळ [redacted] घालून त्याच्याकडे पाहू लागला. त्याला उचक्या सुरू झाल्या. पांच वेळा त्याला उचकी लागल्या नंतर मुलाच्या तोंडावर पिवळी झळक दिसू लागली. चिनला वाटलं की त्याचा मुलगाच सोन्याचा खजिना होणार आहे. चिनने त्याच्याकडे पाहण्याचे बंद करून खाणीकडे धावला. चिनच्या मुलाला उचक्या यायच्या बंद झाल्या व तो पहिल्यासारखा खेळू लागला.

चिनला पाहून खाणीतली देवी हसू लागली. म्हणाली–"तुला धन देण्याची शक्ती माझ्यात असती तर मी पिंगचा पाय तुटू दिला असता? कोणी तरी ही खाण सरकारकडून कंत्राटावर घेतली आहे. त्याने मला भेट म्हणून ते गाठोडे टाकलं होतं. पिंगचे भाग्य चांगलं होतं म्हणून त्याला ते मिळालं. चिन, एक गोष्ट लक्षात ठेव, तुझ्या डोळ्यातच खजिना भरला आहे. सोन्या-सारखा तुझा मुलगा म्हातारपणी तुला मदत करील." असे सांगून देवी अदृश्य झाली.

नहल्यावर दहल्या!

बंडू एका गल्लीतून जात होता. त्याला कोकिळेची 'कूक' 'कूक' ओरडणे ऐकू आले. त्याला वाटलं की पलीकडच्या गल्लीतल्या वडावरच्या झाडावरून कोकिळेचा आवाज येत असावा.

कोकिळेला चिडवावे असे लगेच त्याच्या मनात आलं. तसाच आवाज काढून तो 'कूक' 'कूक' करून तो ओरडू लागला. बंडूने तिच्याशी चढाओढच लावण्याचे ठरविले आणि ओरडू लागला. शेवटी दमून ओरडणे बंद करून पुढे निघून गेला.

गल्लीच्या टोकाला त्याचा मित्र खंडूलाला भेटला. बंडू त्याला म्हणाला–"मी आत्ता गल्लीतून येत असता एका कोकिळेला खूप खिजविलं."

ते ऐकून खंडू म्हणाला–"म्हणजे! अरे मीच तो कोकिळेचाच आवाज समजून त्या झाडाजवळ उभा राहून 'कूक' 'कूक' करीत होतो.

बिचारा मौलवी

हारून अल रशीद जेव्हा बगदाद येथे खलीफा होते त्यावेळी त्यांच्या राज्यात एक मौलवीसाहेब होते. त्यांच्याजवळ चोवीस विद्यार्थी शिकत असत मौलवीसाहेब फार निष्ठुरपणे मुलांना सूर्यास्त झाल्यावरही कधी कधी एकेक तास बसवून शिकवीत. त्यांचा हा निष्ठुरपणाच शेवटी त्यांच्या वाइटाला कारण झाला.

एके दिवशी मौलवीसाहेब शिकवायला सुरू करणार, तितक्यात चोवीसचे चोवीस विद्यार्थी उठून उभे राहिले आणि म्हणाले– "मौलवीसाहेब! आज आपला चेहरा पिवळा कां हो दिसतो आहे?"

मौलवीसाहेबांनी त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. कारण त्यांची तब्येत बिघडली नव्हती, छान होती. म्हणून ते मुलांना दरडावून म्हणाले–"मूर्खांनो! तुम्ही आपापली पुस्तके उघडून वाचू लागा!"

परंतु विद्यार्थ्यांचा नायक मौलवीसाहेबांच्या अगदी जवळ जाऊन घाबऱ्या आवाजात म्हणाला–"मौलवीसाहेब! खुदा की कसम, आपला चेहरा हळदीसारखा पिवळा झाला आहे. आपली तब्येत बरी नसेल तर आज मी शिकवितो."

इतर विद्यार्थ्यांनी आपल्या रडक्या चेहऱ्याने मौलवीसाहेबांना दर्शविले की त्यांनी विश्रांती घेतली नाही तर घेरी येऊन पडतील की काय?

तेव्हा मौलवीसाहेबांना वाटले, कदाचित खरोखरच आपली तब्येत बरी नसेल. तरी त्यांना आजारी असल्यासारखं मुळीच वाटत नव्हते. परंतु तो आजार बाहेर दिसत नसला तरी काय कोणास ठाऊक एकाएकी दुखणे कसे उलटेल हे सांगवत नाही. म्हणून त्यांनी शिकविण्याची जबाबदारी विद्यार्थ्यांच्या प्रमुखावर टाकली आणि घरी निघाले. घरी जाऊन ते अंथरुणावर पडले आणि बायकोला म्हणाले–"मला कावीळ झाल्यासारखं दिसतं आहे. मला काढाबिडा करून दे!"

थोड्या वेळाने विद्यार्थ्यांचा प्रमुख मौलवीसाहेबांच्या घरी येऊन मौलवीसाहेबांच्या हातात चोवीस दीनार देत म्हणाला–"मौलवीसाहेब आपल्या शागिर्दांनी आपल्या औषधपाण्यासाठी चंदा वसूल करून माझ्या हाती ही रक्कम पाठविली आहे; ही आपण स्वीकारावी."

ते ऐकून विद्यार्थ्यांविषयी मौलवीसाहेबांच्या मनात अपार वात्सल्याची भावना उत्पन्न झाली. मौलवीसाहेबांनी त्या दिवशी शाळेला सुट्टी दिली. परंतु त्यांना विद्यार्थ्यांनी ती रक्कम सुट्टीसाठी चंदा म्हणून वसूल केली असल्याचे माहीत नव्हते.

ते पैसे पाहून मौलवीसाहेबांना आनंद झाला हे खरे असले तरी त्यांना आपण आजारी पडलोच का, याबद्दल स्वतःवर राग आला. परंतु गंमत अशी विद्यार्थ्यांचा प्रमुख मौलवीसाहेबांच्या घरी जाऊन म्हणाला–"मौलवीसाहेब! खुदाची मेहरबानी आपल्यावर असू द्या. परंतु आज आपला चेहरा कालच्याहून जास्त पिवळा दिसतो आहे!"

मौलवीसाहेब घाबरले आणि विचार करू लागले, काहीतरी चांगला इलाज केला पाहिजे. म्हणून मुलाकडून मिळालेली रक्कम त्यांनी औषध पाण्यासाठी खर्च कर-

ण्याचे ठरविले. ते विद्यार्थ्यांच्या प्रमुखाला म्हणाले–"हे पहा बेटा, शाळेची जबाबदारी आता तुलाच संभाळावी लागेल!"

एक आठवडा गेला. विद्यार्थ्यांचा प्रमुख आणखी चोवीस दीनार वसूल करून घेऊन आला आणि मौलवीसाहेबांच्या हातात देत म्हणाला–"आपल्या औषध पाण्यासाठी सर्व मुलांनी ही रक्कम वसूल करून दिली आहे. आपण मेहरबानी करून ही घ्यावी."

मौलवीसाहेबांना परमानंद झाला. तोंपर्यंत त्यांना कोणताही आजार नसल्याचं चांगलं माहीत झालं होतं. तरी त्यांनी विचार केला कंठशोष करून शिकवीत बसण्यापेक्षा घरबसल्या मुलांनी चंदा वसूल करून औषधपाण्यासाठी देलेली रक्कमच जास्त फायद्याची आहे.

विद्यार्थ्यांचा नायक जेव्हांजेव्हां येई मौलवीसाहेब त्याला म्हणत–"बेटा, मला कोणतेच औषध लागू पडत नाही, आणि जिभेला चव अशी उरलीच नाही! अंगात थोडीसुद्धा शक्ती उरली नाही."

एक दिवशी मौलवीसाहेब अंडे उकळून ते फोडून खाण्याच्या तयारीत असता विद्यार्थ्यांचा नायक आला. त्याला पाहून मौलवीसाहेबांनी घाईघाईत ते अंडे खूप कढत होते तरी तोंडात टाकले. त्यांचे तोंड भाजले व तोंडाला फोड आले.

त्यावेळी विद्यार्थ्यांचा नायक पळून जाण्याऐवजी खोडसाळपणाने म्हणाला–"मौलवीसाहेब! आपले गाल सुजले आहेत हो! फोड किंवा गळू झालं आहे, वाटतं?"

मौलवीसाहेब तोंड भाजल्यामुळे घाबरलेले होते. त्यांच्या तोंडून शब्दच उमटत नव्हता. त्याच वेळी तो विद्यार्थी म्हणाला–"मौलवीसाहेब हा फोड फोडतो मी!" असे म्हणत तो सुई घेऊन मौलवीसाहेबांजवळ गेला.

मौलवीसाहेब चटकिशी उभे राहले आणि घरात पळून जाऊन परसात त्यांनी तोंडातले अंडे थुकून टाकले. परंतु तोपर्यंत तोंड आंतून छान पोळून निघाले होते. त्यानंतर त्यांनी न्हाव्याला बोलावून इलाज केला.

चोर जाळ्यात अडकला

गढवालचे राज्य वैभवशाली व सुखी होते.

परंतु एकदा त्या राज्यात एक अट्टल चोर शिरला व त्याने राज्यभर दरोडे घालून धुमाकूळ माजविला. त्याला धरण्यासाठी राजाने अनेक प्रयत्न केले, परंतु यश मिळाले नाही.

त्या दरोडेखोराचे नाव जग्गू होते. राजाने जग्गू दरोडेखोराला पकडून देणाराला मोठे इनाम दिले जाईल अशी दवंडी पिटवून जाहीर केले. परंतु त्या चोराचा पत्ता कोणालाच लागला नाही. अशा परिस्थितीत प्रधान रामवर्मा याने दोन दिवसात चोराला धरून हजर करण्याचे वचन दिले. राजाला ते ऐकून आश्चर्य वाटले. इतके शिपाई आणि राज्यातली सर्व प्रजा यांनी जेथे हात टेकले तेथे एकटे प्रधान दोन दिवसात चोराला धरून देण्याची प्रतिज्ञा करीत आहेत, हे काय?

दोन दिवस संपत आले. दुसऱ्या दिवशी रात्री प्रधान आणि आणखी चार जण एक हृष्टपुष्ट बलदंड तरुणाला अटक करून घेऊन आले. त्याला त्यांनी राजासमोर उभे केले.

राजाने प्रधानाला विचारले–"प्रधान हा कोण हो?"

"महाराज, हाच जग्गू दरोडेखोर आहे. याचे साहस आणि घमेंड पाहून आश्चर्य होते. हा माझ्या घरी चोरी करायला आला आणि पकडला गेला. याला सकाळपर्यंत राजवाड्यातच कैद करून ठेवावे. उद्या याची जाहीर चवकशी करावी आणि काय ती शिक्षा याला द्यावी." प्रधानाने सुचविले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी जग्गू दरोडेखोर कैद झाल्याची गोष्ट वणव्यासारखी राजधानीभर पसरली. त्याची जाहीर चवकशी

पाहण्यासाठी लोकांचे थवेच्या थवे राजवाड्याकडे लोटले.

चवकशी फार वेळ चालली नाही. राजाने विचारतांच आपले नाव जग्गू असल्याचे मान्य केले आणि राज्यात अनेक ठिकाणी दरोडे घातल्याचे ही मान्य केले.

तेव्हा काहींनी त्याचे डोके छाटून टाकावे असे सांगितले. काही जणानी त्याला फांसावर लटकवावे, अशी सूचना केली.

शेवटी प्रधान रामवर्माने सूचना केली– "महाराज! या चोराच्या मुळे आपले फार नुकसान झाले आहे. याला फाशीची शिक्षा देऊन किंवा याचा शिरच्छेद करून आपल्याला विशेष लाभ होणार नाही. याच्याकडून आपल्याला काही फायदाच करून घ्यायचा असेल तर सर्वात उत्तम उपाय म्हणजे याला हद्दपारीची शिक्षा द्यावी, म्हणजे तो शेजारच्या राज्यात जाऊन तेथे लूटमार करून धुमाकूळ माजवील. त्या पासून शेजारच्या राजाला [illegible] आहे." हा मंत्र्याचा सल्ला राजकीय दृष्टीने राजाला फार आवडला.

राजाने त्याप्रमाणे चोराला हद्दपारीची शिक्षा सांगून सरहद्दी बाहेर निघून जायला सांगून सोडून दिले.

जग्गू दरोडेखोर तेथून निघाला. तो राज्याच्या सरहद्दीजवळ पोचला असेल, त्या निर्जनस्थानी त्याला एक तरुण भेटला. त्याने जग्गूला विचारले–"कोण रे तू?"

"मी जग्गू आहे!" जग्गू म्हणाला.

"तू खोटें बोलतो आहेस! खरा जग्गू चोर तर मी आहे. तू आपलं नाव बदलून विनाकारण या संकटात सापडला आहेस!" तो तरुण म्हणाला.

लगेच जग्गूचे सोंग करणाऱ्या प्रधानाच्या मुलाने खऱ्या जग्गूला धरले. त्याच्या पाठीमागून वेष पालटून येणाऱ्या राजाच्या शिपायांनी खऱ्या दरोडेखोर जग्गूच्या मुसक्या बांधल्या.

प्रधानाची युक्ती फळास आली.

बोलके मौन

एका गावी रघू नावाचा शेतकरी रहात असे. त्याची फार मोठी शेतीभाती होती, गोठ्यात बैलाच्या चार जोड्या होत्या आणि गायवासरे ही होती. परंतु तो काटकसरीने राही. मुलगे वयात आल्यावर त्याने त्यांची लग्ने करून दिली आणि शेताची सर्व कामे त्यांच्यावर टाकली.

थोड्या दिवसांनी सुनांनी घराची सर्व जवाबदारी आपल्यावर घेतली. त्यांचे सासऱ्याशी पटत नसे. कारण तो पैपैचा हिशोब विचारी. व्यर्थ खर्च केलेला त्याला आवडत नसे. मुलं शेतावर जे उत्पन्न होई बापासमोर कोठारात आणून ठेवीत.

एकदा रघू आजारी पडला. मुलांनी वैद्याला बोलावून औषधपाणी करण्याचा विचार केला. परंतु म्हातारा कबूल होईना. तो म्हणाला–"मुलांनो! अरे हा आजार आपोआप बरा होईल. उगाच खर्च कशाला करता?" परंतु दिवसे दिवस आजार वाढतच गेला आणि शेवटी वाचाच गेली. त्या स्थितीत मुलांनी वैद्याला बोलावून औषधपाणी करण्याचे ठरविले. परंतु बापाने हाताने खूण करून नकार दिला.

आता रघूच्या सुनांना फावलं. त्यांनी आपापल्या नवऱ्याला सांगून बापाच्या इस्टेटीचे वांटे करून घेतले.

एके दिवशी मोठ्या मुलाने रघूच्या खोलीत जाऊन म्हटले–"बाबा! ही खोली माझ्या वाट्यात आली आहे. याची दुरुस्ती करावयाची आहे. तेव्हां तुम्ही गोठ्यात पडून राहिलात तर?" त्याने बापाला गोठ्यात खाट टाकून तेथे पोचते केले.

तेव्हापासून रघूचे जिणे फार कष्टाचे झाले. वेळेवर खाणेपिणे मिळत नसे व औषध पाण्याची हयगय होऊ लागली. म्हणून रघू अगदीच अशक्त झाला.

एके दिवशी मोठा मुलगा गोठ्यात गेला होता, त्याला बापाची स्थिती फार नाजुक असल्याचे स्पष्ट दिसले. बाप काही सांगू लागला. त्याच्या डोळ्यातून कसली तरी इच्छा झळकत होती.

मोठ्या मुलाने धाकट्या भावाला बोलावून घेतले. त्यानंतर दोघी सुनासुद्धा तेथे आल्या. गावकरी रघूला भेटायला जमले. कोणाला तो काय म्हणतो आहे, कळेना.

शेवटी बराच वेळ विचार केल्यावर सर्वांना वाटले की रघूने बरेचसे धन कोठें तरी ठेवून दिले असावे आणि मुलांना ते वेळीच सांगून टाकण्याची इच्छा त्याच्या मनात असावी. परंतु चांगलं औषध पाणी झाल्याशिवाय त्याला बोलतां येणार नाही.

म्हणून दोघे मुलगे बापाला शहरातल्या मोठ्या इस्पितळात घेऊन गेले. तेथल्या तज्ञ वैद्यांनी उत्तम औषधे देऊन रघूचा आजार बरा केला. बराच खर्च होत असलेला रघूला पाहवत नव्हता. तरी [illegible] आणविला. रघू चांगला बोलू लागला.

घरी परतल्यावर मुलांनी व सुनांनी रघूच्या खाटेभोवती जमा होऊन विचारले–"बाबा! तुम्ही कोठे धनाचा सांठा ठेवला आहे का?"

रघू आश्चर्यचकित होऊन विचारले–"मी? नाही बुवा!"

"त्या दिवशी तुम्ही खुणावून सांगण्यासाठी धडपडत होता?" मुलांनी विचारले.

रघूने थोडे आठवल्यासारखे करून म्हणाला–"अरे हो, आठवले! गाईचें वासरू केरसुणी खात होतं. केरसुणी फुकट जाईल व वासराला काही होईल, म्हणून मी खुणावलं होतं. थोरला तेथे आला, त्याला मी सांगत होतो. कोणालाच ते कळलं नव्हते तर!" म्हणत म्हाताऱ्याने सुस्कारा सोडला.

रघू म्हणाला ते ऐकून मुलं व सुना वाचा बंद झाल्यासारखी परस्परांकडे पाहू लागली.

योग्य स्थळ

फार पूर्वी काशी येथे विश्वनाथ नावाचा एक गरीब ब्राह्मण रहात असे. तो भिक्षुकी करून किंवा वेळ पडल्यास चोपद्री हाती घेऊन आपला उदरनिर्वाह चालवी. त्याला लावण्यवती नावाची एक सुंदर मुलगी होती. तिला त्याने लाडात वाढविले.

लावण्यवती वयात आल्यावर तिच्या लग्नाचा प्रश्न उभा राहिला. गरीब दरिद्र ब्राह्मणाच्या मुलीचे लग्न म्हणजे सामान्य गोष्ट नव्हती. शिवाय वाटेल त्याला मुलगी देण्याची इच्छापण विश्वनाथच्या मनात नव्हती.

त्याच सुमारास काशी नगरीत दवंडी पिटविली गेली–"एका राजाच्या मुलाकरिता वधू पाहिजे. सुंदर व सुशील मुलींच्या आईवडिलांनी सरकारी धर्मशाळेत राजनाथला भेटावे. वर आधाराशिवाय उभा राहू शकत नाही. तो नेहमी विचारात गढलेला असतो. चार चौघांचा सल्ला घेऊनच तो कोणतेही काम करतो. मान वांकेल एवढे वैभवाचे ओझे वहात असतो. काळ्या ढगांसारखा गुणी आहे."

ती दवंडी ऐकून विश्वनाथ हसू लागला. म्हणजे वर लंगडा आहे, भ्रमिष्ट आहे, डोक्यावर टोपली वाहतो आहे. ढगासारखे बदलत राहून शेवटी पाण्यासारखे विरघळून जाणारा असणार. अशा अयोग्य मुलाला मुलगी देणारा कोण मूर्ख असेल?

ती दवंडी लावण्यवतीनेसुद्धा ऐकली होती. ती आपल्या वडिलांना म्हणाली–"बाबा! आपण धर्मशाळेत जाऊन चवकशी करू या की?"

"अग पोरी! तू अशा मुलाशी लग्न करणार?" बापाने विचारले.

परंतु लावण्यवतीने धर्मशाळेत जाण्याचा हट्टच धरला. तिच्या हुशारीची विश्वनाथला

खातरी होती. दोघे धर्मशाळेत गेले. लावण्यवती राजनाथला नमस्कार करून म्हणाली–"आपणच ना राजनाथ? आपल्या मुलाशी लग्न करायला मी तयार आहे!"

"मुली! तू मुलातले सर्व गुणदोष ऐकलेस ना? मुलावरच्या प्रेमामुळेच मी त्याच्या लग्नाचा विचार केला. म्हणून तू विचार करूनच काय ते ठरव!" राजनाथने तिला समजावून सांगितले.

लावण्यवती स्मित करून म्हणाली–"यात विचार करण्यासारखं काय आहे? आपल्या मुलाशी यापूर्वीच एकीचं लग्न झालं आहे. तेव्हा मला हरकत असण्याचं कारणच काय?" ते ऐकून राजनाथच्या तोंडावर स्मित झळकले. तो म्हणाला–"बरं तर मुली! मी तुला आपली सून करून घ्यायला तयार आहे!"

त्यानंतर राजनाथने विश्वनाथाच्या घराचा पत्ता व इतर गोष्टी विचारून टिपून घेऊन दोघांना निरोप दिला. घरी परत येत असतां विश्वनाथने मुलीला

आहे की ग?"

मुलगी म्हणाली–"बाबा! तो नवरदेव कोण आहे, असे वाटलं तुम्हांला? ते काशीचे युवराज आहेत. राजा धर्माचा अवलंब घेऊनच राज्य करू शकतो. त्याला सर्वदा प्रजेची काळजी वहावी लागते. मंत्र्यांचा सल्ला घेतल्याशिवाय तो कोणतेही काम करीत नाही. राजमुकुटाचे ओझे वहात असल्यामुळे त्याला खूप धनप्राप्ती होते आणि तो मेघासारखा वाफरूपी कर वसूल करून पावसासारखा प्रजेच्या सुखासाठी तो खर्च करतो." लावण्यवती म्हणाली.

"पण त्याची पहिली बायको म्हणजे कोण?" विश्वनाथने विचारले.

"आणखी कोण? भूमि!" लावण्यवती म्हणाली. ती म्हणाली ते खरे निघाले.

लावण्यवतीला घेऊन जाण्यासाठी सोन्याची पालखी आली. थोड्या दिवसांनी काशीच्या युवराजाशी लावण्यवतीचे थाटा-माटाने लग्न झाले.

कर्तव्य पालन

रामशास्त्री हे आपल्या गावातले प्रसिद्ध वैद्य होते. ते गाव एका नदीच्या काठी वसलेले होते. दर बारा वर्षांनी त्या नदीच्या काठी एक जत्रा भरत असे. त्या वर्षी एके दिवशी संध्याकाळी रामशास्त्र्यांचे बालमित्र श्रीहरी व विठ्ठलराव रामशास्त्र्यांकडे आले. श्रीहरी एका शाळेत शिक्षकाचे काम करीत. विठ्ठलराव एका गावात न्यायाधीश होते.

रामशास्त्र्यांनी आपल्या मित्रांना सर्व देवळे दाखविली आणि सर्व संध्याकाळी घरी परतले. त्यांनी बायकोला तासाभराने सर्वांची पाने वाढण्याची तयारी ठेवायला सांगितले. नंतर तिघे मित्र आंगणात गप्पा मारीत बसले. रामशास्त्री गप्पांच्या संदर्भात म्हणाले–"मी आयुष्यभरात फक्त एकदा आपल्या कर्तव्यपालनात चूक केली, अन्यायच केला."

"एका गावातला एक श्रीमंत माणूस दर महिन्यात एकदा सर्व मित्रांना मेजवानी देत असे. त्यांनी अर्थातच मला देखील जेवायला बोलाविले होते. ते बोलावणे आलेले मला पाहून फार आनंद झाला. कारण गावातल्या प्रतिष्ठित लोकांत आपली गणना झाली. शिवाय जेवतांना चार श्रीमंत लोकांशी ओळख होईल व धंद्याच्या दृष्टीने पुढे सोयीचे होईल. म्हणून उत्तम वस्त्रे परिधान करून मी जेवायला निघणार, इतक्यात एक गरीब बाई रडत रडत आली आणि माझे पाय धरून तिचा नवरा फार आजारी असल्याचे सांगून म्हणाली–"वैद्यबुवा! मी दहा मुलांची आई आहे. माझे यजमान गेले तर आमचे हाल कुत्रासुद्धा खाणार नाही. ते बेशुद्ध होऊन पडले आहेत. त्यांना काय वाटेल ते करून वांचवा!"

"परंतु माझे लक्ष त्या दिवसाच्या मेजवानीवर होतं. शिवाय त्या गरीब बाईच्या नवऱ्याला वांचविल्याने मला विशेष प्राप्ती होणार नव्हती. म्हणून मी "मला एका अत्यंत जरूरीच्या कामानें बाहेर जावे लागत आहे, मला यावेळी फुरसत नाही," असे सांगून तेथून निघून गेलो.

"परंतु काही कारणाने त्या दिवशीची मेजवानी झालीच नाही. मी घरी परतलो आणि त्या गरीब बाईचा शोध काढीत तिच्या घरी गेलो. परंतु वेळेवर इलाज न झाल्यामुळे त्या बाईच्या नवऱ्याचे प्राणोत्क्रमण झाले होते."

"ही एक गोष्ट सोडून मी आपल्या कर्तव्यपालनात कधी चूक केली नाही."

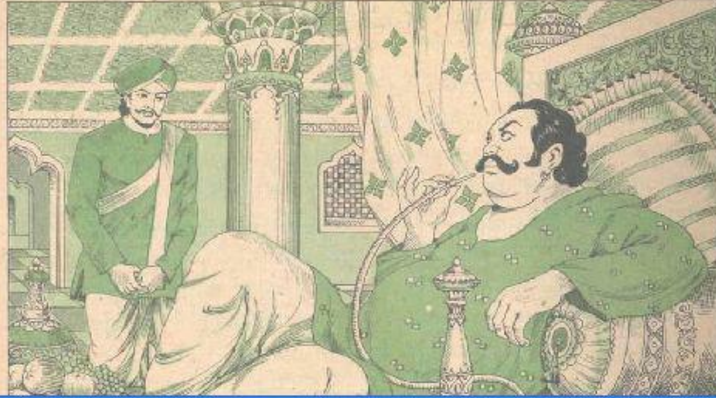
[illegible] मी सुद्धा एकदां आपले कर्तव्य बजावले नाही. मी एका जमिनदाराच्या शाळेत शिक्षकाचे काम करीत होतो. त्या शाळेत गावातल्या शेतकऱ्यांच्या मुलांबरोबर जमिनदार-साहेबांचा मुलगा देखील शिकत होता. परंतु बापानें स्थापन केलेली शाळा म्हणून मुलगा बेफिकीर वृत्तीने राही. कधी अभ्यास करीत नसे एक शेतकऱ्याचा मुलगा फार हुशार होता. तो प्रत्येक विषयात जमिनदाराच्या मुलापेक्षा जास्तगुण मिळवी.

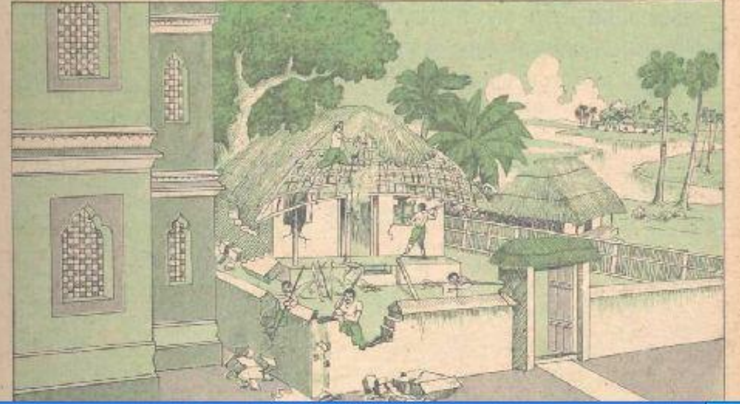
"म्हणून जमिनदाराच्या मुलाने त्या शेतकऱ्याच्या मुलाला शाळेतून काढून टाकायला सांगितले. त्याच्या इच्छेविरुद्ध केल्यास त्याच्या बापाचा आपल्यावर क्रोध [illegible] शेतकऱ्याच्या मुलाला कधी न शिकविलेल्या विषयातून प्रश्न विचारले. तो मुलगा उत्तरे देऊ शकला नाही हे कारण सांगून मी शाळेतून त्याचे नाव काढून टाकले.

"शेतकऱ्याला माहीत होते की त्याच्या मुलावर अन्याय होतो आहे. परंतु जमिनदार साहेबांच्या भीतीने त्याला गप्प रहावे लागले. अशातऱ्हेने शिकून नाव काढू शकणारा मुलगा शेवटी बापाबरोबर शेतात काम करू लागला."

"माझ्या हातून सुद्धा एकदा अशीच चूक घडली होती." असे म्हणत विठ्ठलरावांनी घडलेली गोष्ट या शब्दात सांगितली. "एकदा माझ्या कोर्टात एकजण फिर्याद घेऊन आला. एका व्यापाऱ्याने एक मोठा वाडा आपल्या जमिनीत बांधताना त्याच्या जमिनीला लागून एका शेतकऱ्याची जमीन होती. त्या जमिनीवर त्या शेतकऱ्याचे झोपडे होते. व्यापाऱ्याने ती जमीन त्या शेतकऱ्याकडे विकत घेण्याची इच्छा दर्शविली. परंतु शेतकरी तरी विकायला तयार नव्हता. व्यापाऱ्याने आपल्या नोकरांकरवी झोपडे पाडवून जमीन बळकाविली.

"मला ती गोष्ट माहीत होती. परंतु त्या व्यापाऱ्याशी माझ्या बहिणीच्या लग्नाच्या गोष्टी चालू होत्या. तो व्यापारी वजनदार होता, म्हणून मी त्याच्या बाजूने निकाल दिला. हा एकच अन्याय माझ्या हातून घडला."

त्यानंतर रामशास्त्री म्हणाले—"याचा अर्थ थोडक्यात हा की एक चूक झाली खरी, त्यानंतर आपण सर्व आपापले कर्त्तव्यपालन बरोबर करीत आलो आहो."

असे सांगून रामशास्त्री घरात गेले आणि माजघरात जाऊन पाहतात तर जेवणाची तयारी नव्हती. घरी पाहुणेमंडळी आली आहेत ही गोष्ट जणुकाही बायकोच्या गावीच नव्हती. शांतपणे दाराआड बसून मित्रांचं चाललेले बोलणं ऐकत होती.

रामशास्त्र्यांनी दरडावून विचारले—"म्हणजे अजून सैपाक वगैरे काही झालाच नाही तर?"

"नाही, आज मला बरं नाही. सर्व अंग मोडून आल्यासारखं झालं आहे." बायको म्हणाली.

रामशास्त्र्यांचा पारा चढला. कित्येक वर्षांनी बालमित्र आले आणि त्यांना आपल्या घरी उपास घडणार या विचाराने राम शास्त्री संतापून बायकोला मारायला गेले.

तेव्हा बायको म्हणाली—"थांबा तरी! मी फक्त एकदांच ना आपल्या कर्त्तव्यपालनात चूक केली. एवढ्यासाठी तुम्ही माझ्या अंगावर हात टाकायला निघालात? एक वेळ जेवायला नाही मिळालं तर जग नाही उलटत. कोणी मरत नाही? परंतु वैद्याने कर्त्तव्यपालन केले नाही तर एका माणसाचा जीव जातो. शिक्षक आपल्या एका विद्यार्थ्यावर अन्याय करतो आणि त्या मुलाचे जीवित नष्ट होते. न्यायाधीश चूक करतो त्याचे 'फळ निष्कारण भोगावे लागते एका गरीब शेतकऱ्याला. ही कामे-करणारे कर्त्तव्यपालनात एकदा जरी चूक करतील तर त्यांना क्षमा करता कामा नये. तुम्ही तिघांनी ही खूणगाठ प्रथम कडोसरीला बांधून ठेवली पाहिजे.

"तुम्ही देवळे पहायला गेला होता, तेव्हांच मी सैपाक उरकला. उठा पाय धुवून या. वाढते जेवायला." रामशास्त्र्यांच्या पत्नीने नवऱ्याची कानउघाडणी केली.

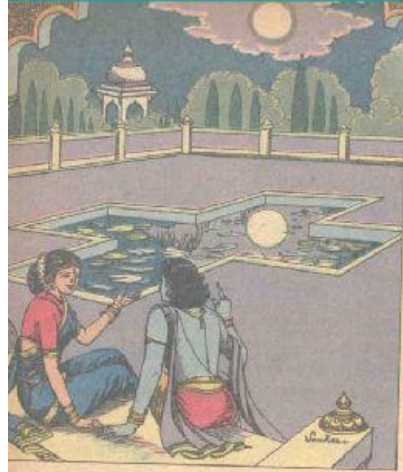

अंजनेने केलेल्या अतिथिसत्काराची वाखाणणी करीत तिचा निरोप घेऊन रामचंद्र व त्याच्याबरोबर आलेले सर्व लोक अयोध्येला परतले.

वाटेत सीता यशोधरेला म्हणाली—"पाहिलंस, मी तुला सांगितलं होतं की नाही, तुझ्या पतीच्या जिवाला कोणत्याही प्रकारे धोका राहणार नाही! हनुमंताला शरण गेल्यामुळे ययातीचे रक्षण झाले."

यशोधरा त्याबद्दल सीतेचे आभार मानून म्हणाली—"हा सर्व सीतारामांचा अनुग्रह नाही का! हनुमंताच्या हृदयात श्रीरामचंद्राबरोबर तूसुद्धा होतीसच की! आम्हां सर्वांना दिसलीस! आमच्या डोळ्याचं पारणं फिटलं!"

"होय ग सीते! आम्हीसुद्धा पाहिलं! किती अद्भुत दर्शन होते ते!" म्हणत अत्यंत आनंदोत्साहाने चंद्रांगद व चंद्रमुखीने टाळ्या वाजविल्या. यशोधरेने त्यांना 'हु:श' म्हणून गप्प केले आणि आपल्या मुलांकडे प्रेमवात्सल्याने पहात असलेल्या सीतेकडे वळून म्हणाली—"माते! तू लौकरच पुत्रवती माता होशील! तुझ्या तोंडावर दिव्य मातृकळा स्पष्टच दिसते आहे!"

सीता थोडी लाजल्यासारखी स्मित करून यशोधरेला म्हणाली—"वयाने तू माझ्याहून लहानच दिसते आहेस, परंतु इतक्या गोड मुलांची आई झाल्यामुळे तू माझ्याहून मोठीच आहेस; भाग्यशाली आहेस! तू म्हणालीस ते मी आशीर्वादच मानते."

अशा तऱ्हेने सीता त्यांच्याबरोबर गप्पा गोष्टीत रमून गेली आणि पालखीत बसून अयोध्येला आली. ययाती सकुटुंब रामाचा अतिथी म्हणून काही दिवस राहला. सीतेने तशी इच्छा दर्शविली होती. जितके दिवस यशोधरा व ययाती आपल्या मुलांबरोबर रामाकडे राहली सर्वकाळ सीता त्यांच्या बरोबरच बोलण्यात आनंदाने राही. मुलांना घरात व अंगणात खेळत असताना तन्मय होऊन सीता पाहात राही.

काही दिवसांनी ययाती व यशोधरा सीतारामांच्या निरोप घेऊन आपल्या राजधानीला निघून गेली.

एकदा पौर्णिमेला संध्याकाळी रामसीतेबरोबर अंतःपुरातील उद्यानात फिरत होता. त्याच वेळी चंद्राचा उदय झाला. राम सीतेला पूर्वदिशेकडे बोट दाखवीत म्हणाला–"जानकी! तिकडे पहा!"

सीता म्हणाली–"पूर्व दिशेच्या रूपे कौसल्येच्या पोटी रामचंद्राचा उदय होतो आहे!"

राम म्हणाला–"नाही! सीतादेवीच्या पोटी तसा चंद्रोदय होणार आहे, असे पूर्वदिशा भविष्य सांगत आहे!"

"तो चंद्र रामचंद्रासारखाच आहे, असेदेखील ती म्हणते आहे, नाही का?" सीता म्हणाली.

"छे:! ती म्हणते आहे, तो चंद्र जानकीदेवीसारखा आहे!" राम म्हणाला.

दोघं परस्परांवर अशा कोटया करीत आनंदाने चांदण्यात विहार करीत होती. दोघांनी एका चंद्रशिलेवर बसून सरोवराकडे पाहिले. त्यांना सरोवरात दोन कमळे जुळया मुलांसारखी उमलेली दिसली. सीतेची नजर त्या कमळांवरच खिळलेली होती. त्याच मनःस्थितीत ती रामाबरोबर अंतःपुरात गेली.

थोडी रात्र उलटल्यावर सीता एकाएकी उठून राजवाड्यातून उद्यानाकडे पाहू लागली. दुधासारखं शुभ्र चांदणं पडलं होतं. सरोवर त्या प्रकाशात चकाकत होतं. ती दोन कमळे आकाशात चकाकणाऱ्या दोन नक्षत्रांसारखी चकाकत असल्यासारखी सीतेला भासली.

तिकडे गंधमादन पर्वतावर हनुमान रामनामाचा जप करीत होता. किती काळ लोटला हे कळलेच नाही. कित्येक वर्षे लोटली. एके दिवशी अयोध्येहून रामाच्या अत्यंत विश्वासातला भद्र नावाचा सेवक हनुमंताकडे येऊन म्हणाला–"तुला रामाने बोलाविले आहे!"

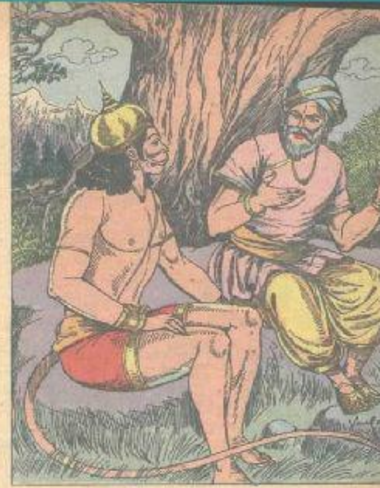
भद्रकडे पाहिल्यावर तो फार चिंतेत असल्यासारखा हनुमानाला वाटला: हनुमानाने त्याला विचारले–"असं झालं तरी काय अयोध्येला?"

भद्र सुस्कारा सोडीत म्हणाला–"व्हायचं काय राहिलं आहे......!"

"तू काय म्हणतो आहेस, ते जरा नीटनीट सांग!" हनुमान म्हणाला.

"थोडक्यांत सांगतो!" असे सांगून भद्रने जे घडले ते या शब्दात सांगितले:

"एके दिवशी ऋषींना बरोबर घेऊन काही ब्राह्मण रामाकडे आले. म्हणाले–'शंबूक नावाचा एक शूद्र तपश्चर्या करीत आहे. त्यामुळे धर्माचा अधःपात झाला आणि एका ब्राह्मणाच्या मुलाला अकाली मरण आले. तेव्हां शंबूकाचा लौकर वध करावा अशी आमची आज्ञा आहे!'"

"सर्व वर्गातील प्रजेला सुखी करण्याचे व्रत घेऊन राज्य करण्याचे रामाने ठरविले असल्यामुळे, त्याने साधूसारखे जीवित घालवीत असलेला शंबूक खाली मान घालून तपश्चर्या करीत होता त्या जागी जाऊन त्याचा व। केला. तेव्हा शंबुकाची बायको कपिला रामाला म्हणाली–'राजा! तुझ्यावर काही तरी मोठा अनर्थ ओढवणार आहे! त्याची पूर्वसूचना म्हणूनच तू हे भयंकर कृत्य केले आहेस!' असे सांगून तिने प्राण सोडला.

"ही घटना घडली त्यानंतर काही दिवसांनी, राम एके दिवशी रात्री वेष पालटून भद्रच्याबरोबर अयोध्येत फिरत

असता एका धोबी घाटावर पोचला. तेथे एका धोबी जोडप्याचे भांडण चालले होते. धोब्याने मारल्यामुळे धोबिणीची पाठ रक्तबंबाळ झाली होती. ती ओक्सा-बोक्शी रडत म्हणाली–'त्या सीतेला रामासारखा महाराजसुद्धा घरी घेऊन आला. मात्र तूच एकटा महापुरुष म्हणून मिरवितो आहेस!' खूप पिऊन झिंगलेला धोबी चिडला आणि बायकोच्या झिज्या धरून म्हणाला–'राजाला कोण विचारील ग? इतके दिवस परपुरुषा-कडे राहिलेल्या बायकोला घरी घेऊन येणारा मी खुळा राम आहे, असे वाटलं होय तुला?'

घरी परत आल्यावर रामाने सीतेला वनवासात सोडून यायला लक्ष्मणाला आज्ञा केली. त्यावेळी सीतेला डोहाळे लागले होते. अदल्या दिवशीच ती रामाला म्हणाली होती की मला मुनींचा आश्रमात मुनिपत्नींच्या सान्निध्यात रहावेसे वाटते आहे. ते निमीत्त सांगून लक्ष्मण सीतेला रथात बसवून अरण्यात सोडून आला.

"सीतेचा त्याग केल्याने रामाला भूक तहान लागेना व झोप येईना. भद्रला हे सर्व पाहवले नाही. भद्रने रामाला लहानपणी अंगाखांद्यावर वाढविले होते. तान्ह्या रामाने चांदोबा हवा म्हणून सर्व राजवाडा डोक्यावर घेतला तेव्हा भद्रने त्याला आरशात चंद्र दाखविला. त्यावेळी आपले तोंड व चंद्रबिंब आरशात पाहून राम म्हणाला होता–'राम...चंद्र!' लगेच भद्रने प्रेमाने रामाच्या गालाला आपला गाल लावून विचारले–'आणि आता?' तेव्हा राम लगेच लडिवाळपणे म्हणाला–'आतां 'रामभद्र'! तेव्हापासून रामाला 'रामचंद्र' व 'रामभद्र' ही नावे मिळाली. अशा रामभद्राला त्या परि-टाच्या तोंडचे ते शब्द इतके झोंबले की त्याचा शिरच्छेद करावा असे त्याला साहजिकच वाटले. तो धोबी जातीच्या वस्तीत गेला.

"इतक्या उद्धटपणाने बोलणाऱ्याला खूप बडवून काढण्यासाठी आम्ही गेलो तर तो पळून गेला होता. त्याची बायकोसुद्धा कोठे दिसली नाही!" असे त्या वस्तीतल्या लोकांनी भद्रला सांगितले. ती दोघं जिथे मिळतील तिथून त्यांना धरून घेऊन या, अशी आज्ञा करून काही जणांना पाठविले. परंतु ते कोठेच सापडले नाहीत.

लक्ष्मण सोडून गेल्यावर सीता नदीकाठी गेली व एका खडकावर उभी राहून नदीत जीव द्यायला तयार असतां वाल्मीकी ऋषी आले व त्यांनी तिला समजावून सांगून आपल्या आश्रमात नेले. सीतेला दोन जुळी मुले झाली. त्यांची नावे कुश व लव वाल्मीकी ऋषींनीच त्यांना सर्व विद्या शिकवून पारंगत केले. त्यांनी स्वत: रचलेले रामायण त्या दोघांना गायला शिकविले. सीतेने धनुर्विद्या शिकविली.

"एके दिवशी कुशलव रामायणातला राम कसा आहे, त्यांच्या आईचे नाव असलेली सीता कशी आहे हे पाहून येण्यासाठी राम-कथेचे गायन करीत अयोध्येला गेले.

"मध्यंतरी वसिष्ठ मुनींनी विचार केला की रामाला सीतेच्या विरहाचा जो ताप होत आहे तो थोडा कमी करता आला तर पहावा, यासाठी रघुवंशाच्या रीतीला अनुसरून अश्वमेध यज्ञ करायला सांगावे.

त्यांनी सूचना केली. सीतेची सोन्याची मूर्त शेजारी ठेवून रामाने अश्वमेध यज्ञ केला. त्याच दिवशी लवकुश मुनिबालक म्हणून रामायण गान करीत अयोध्या नगरीच्या राजपथावर हिंडत असलेले आढळले. लक्ष्मणाने त्यांना पाहिले त्यांना घेऊन राजवाड्यात आला.

"राजवाड्यात त्या दोघां बालकांनी सीतेच्या अग्निप्रवेशाची कथा डोळ्यासमोर चित्र उभे केल्यासारखी गाऊन म्हणून दाखविली. तेथे अंत:पुरातील कौसल्यादी सर्व स्त्रिया हजर होत्या. यज्ञकार्यांत मग्न असलेली वडीलधारी पुरुषमंडळीसुद्धा हजर होती. प्रमुख नागरिकही हजर होते.

सर्वांच्या डोळ्यातून घळघळा अश्रुधारा वहात होत्या. सीतेचे नाव येताच तिचे रूप प्रत्यक्ष डोळ्यासमोर उभे राही. सर्व हात जोडून तिला नमस्कार करीत. रामाने त्यांना मुनिबालकच समजून अत्यंत आनंदाने पोटाशी धरून निरोप देतांना अनेक भेटीच्या वस्तू दिल्या.

"यज्ञाच्या सर्व प्रारंभिक क्रिया संपल्यावर रघुवंशाची सूर्यचिह्न असलेली पताका बांधून यज्ञाचा घोडा सजवून तयार झाला व त्याला स्वेच्छापूर्वक जिकडे जावयाचे असेल तिकडे जावयास मोकळीक करून सोडण्यात आले. तो घोडा पळत सरळ वाल्मीकि ऋषींच्या आश्रमा शेजारी गेला.

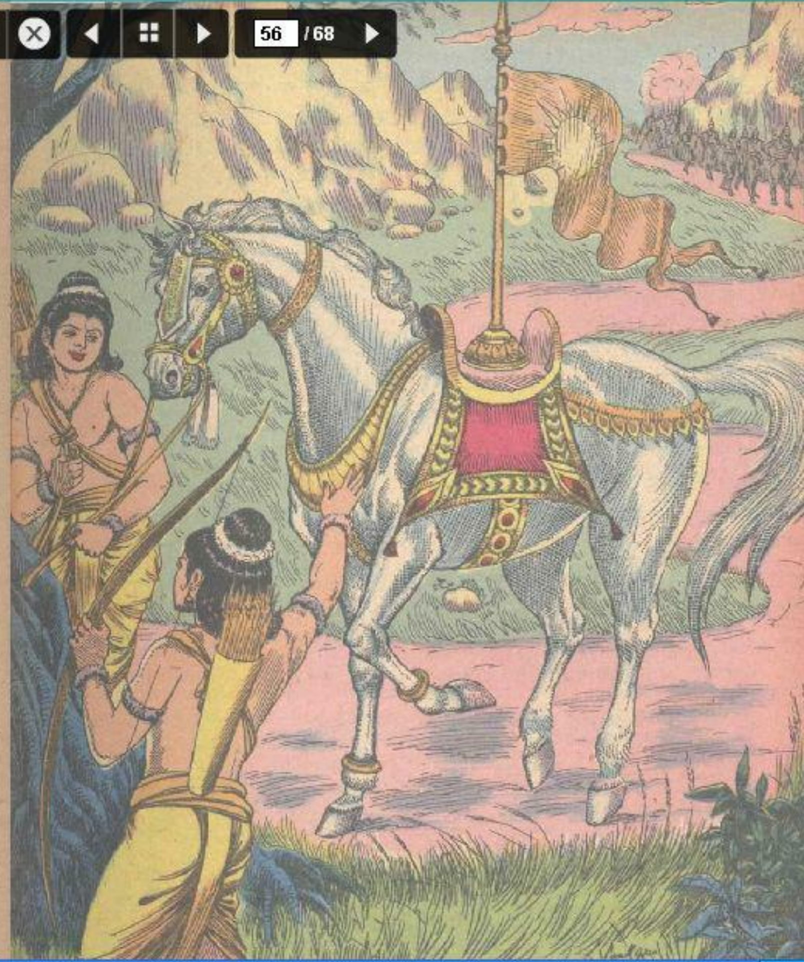

घो[illegible] होता. त्यावर लिहिलेले वाचून तो रामाच्या अश्वमेध यज्ञाचा घोडा असल्याचे कळल्यावर लवकुशानी त्याला धरून आश्रमात आणून बांधून ठेवले.

"घोड्याला सोडविण्यासाठी शत्रुघ्न, भरत व लक्ष्मण एकामागून एक युद्ध करीत असता बेशुद्ध होऊन पडले. रामाने स्वतः जाऊन युद्ध केले. लवकुशांनी आपल्या पतिव्रता मातेचे स्मरण करून बाण सोडले. ते लागून रामसुद्धा बेशुद्ध होऊन पडला. सीतेने पुढे जाऊन रामाचा पदस्पर्श करताच रामाला शुद्ध आली.

'सीता साध्वी पतिव्रता आहे, तिला अयोध्येला घेऊन जा' असे वाल्मीकी ऋषींनी रामाला सांगितले. तेव्हा राम म्हणाला—"सीतेने तशी प्रतिज्ञा करून अयोध्येच्या नागरिकांची खात्री करून दिली तर बरे होईल."

"त्याप्रमाणे सीता अयोध्येला गेली व आपल्या दोघां मुलांना रामाच्या हाती देऊन म्हणाली—'माझ्या पातिव्रत्याचं प्रमाण म्हणून भूदेवी मला आपल्या पोटात ग्रहण करो!' सीतेच्या तोंडून ते वाक्य बाहेर पडताच भूकंप झाला. सर्वत्र अंधःकार पसरला. विजा चमकू लागल्या. जमीन हादरू लागली. सर्व अयोध्यावासी घाबरून

आपापल्या घराबाहेर आले आणि सीता उभी होती तेथे जमा झाले. सीता उभी होती तेथे भूमी दुभंगली आणि आंतून हिऱ्या माणिक्यांनी मढलेल्या सिंहासनावर बसून भूदेवी बाहेर आली. ते सिंहासन नागस्त्रियां खांद्यावर घेऊन आल्या होत्या. भूदेवी सिंहासनावरून उतरली आणि आई मुलीला उचलून घेते तशी सीतेला दोन्ही हातांनी उचलून घेऊन सिंहासनावर आपल्या मांडीवर घेऊन बसली. पुन्हा एकदा भूकंप झाला. अयोध्या नगरी डोलू लागली. परंतु आश्चर्य म्हणजे एकाही घराचे कौलदेखील खाली गळून पडले नाही. सीतेबरोबर भूदेवी भूगर्भात निघून गेली आणि भूमी दुभंगली होती या गोष्टीचे चिह्नदेखील दिसले नाही, सर्व थक्क होऊन पहात असतां पापणी लवायच्या आत हे सर्व घडले.

"रामाला राग आला. 'भूमीला भग्न करतो' असे म्हणत त्याने धनुष्यावर बाण चढविला. तेव्हा आकाशवाणी झाली– "रामा! सर्व रघुवंशियांनी पृथ्वीचे अत्यंत प्रमाणे रक्षण व पालन केले आहे. तू तिला भग्न करणार? स्वत: प्रतिज्ञा करवून तू तीला माहेरी पाठविलेस आणि आतां राग कोणावर कशाला काढतोस!" राम मान खाली करून गप्प बसला.

"रामाने लवकुशांचा राज्याभिषेक केला आणि स्वत: एक खिन्न करुणमूर्ती म्हणून राहू लागला आहे.

"अश्वमेध यज्ञ चालूच होता. यज्ञाचा घोडा उत्तरेकडून पूर्वेकडे निघाला. लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न त्याच्या पाठोपाठ सैन्य घेऊन जात होते." असे सांगून भद्र गप्प झाला.

हनुमंत दगडाच्या मूर्तीसारखा काही बोलल्याशिवाय मौनपणे सर्व ऐकत होता. परंतु त्याच्या डोळ्यातून अश्रूधारा सतत वहात होत्या. तो एकदम उभा राहिला व म्हणाला–"बरं तर मी रामाकडे जातो, तू पाठीमागून ये!" असे भद्रला सांगून हनुमानाने गदा खांद्यावर घेऊन आकाशात उड्डाण केले आणि अयोध्येला गेला.

रुरू व प्रमद्वरा

हजारो वर्षांपूर्वी सिंधू व सरस्वती नद्यांच्या किनाऱ्यांवर एक थोर सभ्यता उदयास आली. त्या काळची प्रजा निसर्ग आणि देव यांच्या अगदी जवळपास असे.

त्यांच्यात वेदकर्ते ऋषी होते. ते सर्वदा सुखी जीवन आणि दीर्घ आयुरारोग्याच्या अपेक्षेने जन्म व मरण यांचे गूढ उकलण्यातच जीवित घालवीत. रुरु या तरुणाची कथा तेव्हांची आहे.

रुरु हा एक ऋषीकुमार होता. प्रमद्वरा या गंधर्वकन्येला ऋषीने वाढविले. दोघं अरण्यात व नदीकाठावर स्वेच्छापूर्वक आनंदाने हिंडत व खेळत.

दोघांची वये लग्नायोग्य झाल्यावर दोघांचे लग्न ठरले. लग्नाच्या एक दिवस आधी रुरुने जंगलात जाऊन प्रमद्वरासाठी फुले आणली. त्याला परत येत असता प्रमद्वराने पाहिले.

इतक्यात एक साप प्रमद्वराला चावून पळून गेला. रुरुने तिला विवर्ण झालेल्या मुखाने ती पडत असतां चटदिशी धरले.

प्रमद्वरा तेव्हा मेली नव्हती. त्याची हाक ऐकून तिने डोळे उघडले. परंतु तोंडातून शब्द' उमटेना. तिने डोळे मिटले.

आश्रमातील मुनिपत्नींनी येऊन प्रमद्वरेचा मृतदेह उचलून नेला. रुरु बराच वेळ स्तब्ध एकटा बसून होता. प्रमद्वरेला त्याच्यापासून दूर ओढून नेणारा मृत्यू कोण व कसा आहे?

रुरु आपल्या नशिबाला दोष देत अनेक दिवस रानावनात हिंडत राहिला. त्याच्या मनाचं सांत्वन करण्याचं साहस कोणालाही झालं नाही. तो शाप देईल या भीतीने सर्व बोलायला सुद्धा धजले नाहीत.

शेवटी कामाने त्याच्यासमोर प्रत्यक्ष दर्शन देऊन त्याला यमलोकाला जाण्याचा मार्ग सांगितला.

रुरु यमलोकी गेला. तेथील भयंकर रूपधारी यमदूतांकडे दुर्लक्ष करून तो सरळ यमाजवळ गेला.

परंतु यम त्याच्या विनवण्यांसमोर अगर प्रलोभनांसमोर लवला नाही. रुरु अर्धे आयुष्य द्यायला तयार झाल्याशिवाय प्रमद्वरा पुनर्जीवित होत नाही हे कळले. रुरुने निःसंकोचपणे आपले अर्धे आयुष्य दिले.

दुसऱ्या क्षणाला रुरु व प्रमद्वरा भूलोकी आले. दोघं झोपेतून जागे झाल्यासारखी उठली. त्यांच्या लग्नाला अनेक ऋषींनी उपस्थित राहून त्यांना आशीर्वाद दिला.

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला सुंदर मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

एके दिवशी एक राजा एका संन्याश्याच्या भेटीला येऊन म्हणाला–"महात्मन्! ईश्वर प्राप्तीसाठी आपल्यासारखे थोर पुरुष या जगातल्या सर्वस्वाचा त्याग करतात. ते आमच्या सारख्या सामान्यांना साध्य नाही. मी इहलोकाच्या बंधनांतून मुक्ती न मिळाल्यामुळे किती पापे करतो आहे, हे माझे मलाच कळत नाही."

राजा म्हणाला ते ऐकून संन्यासी चिडल्यासारखा होऊन म्हणाला–"असं कां म्हणतोस रे, राजा? तू माझ्याहून थोर त्यागी पुरुष आहेस! तुझे चरणामृत मी तीर्थ म्हणून डोक्यावर शिंपडले पाहिजे!" राजाला संन्यासी थट्टा करीत आहेत असं वाटलं. त्याने विचारलं– "स्वामी! असं कां म्हणता?

"मी खरंच म्हटलं, बाबा! हा लोक मोठा की देव मोठा, सांग पाहू!" संन्याश्याने विचारले.

"देव मोठा!" राजा म्हणाला.

"मी इहलोकाचा त्याग केला तर तू अनन्यभावे देवाचा त्याग केलास, होय की नाही? तुझा त्याग केवढा मोठा आहे!" संन्यासी म्हणाला.

★ ★ ★

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका कार्डावर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चांदोबा', चंदामामा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, वडपळणी मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

१० मे १९७८ च्या आत पोस्टकार्ड पोंचले पाहिजे. त्या कार्डावर 'फोटो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल जुलै १९७८ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

मार्च महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "धुर्तता"